

Lunds universitet
Historiska institutionen
HISK37
Examinator: Yvonne Maria Werner
Handledare: Klas-Göran Karlsson
1 juni 2021 13:15-15:00, LUX

Revolution eller reformation?

Historisk orientering kring Sveriges vägval 1809

Marcus Rossheim

Innehållsförteckning

PROLOG	1
INLEDNING	2
<i>Syfte och frågeställningar</i>	3
<i>Avgränsning</i>	4
<i>Forskningsläge</i>	4
<i>Teori och metod</i>	9
<i>Källmaterial</i>	15
<i>Disposition</i>	16
BAKGRUNDSTECKNING	18
<i>En internationell förväntningshorisont</i>	18
<i>Ett rum av nationella erfarenheter</i>	19
<i>Upptakt, statskupp och regeringsform 1809</i>	21
AKTÖRERNAS HISTORISKA ORIENTERING	24
<i>Järta – ambassadören?</i>	24
<i>Mörner och lärdomarna från Paris</i>	27
<i>Adlersparre – den goda förloraren?</i>	31
<i>Ordförande Mannerheim</i>	34
<i>Den reformvänlige Silverstolpe</i>	37
SAMMANFATTNING OCH RESULTAT	41
EPILOG: UTKAST FÖR VIDARE FORSKNING	44
REFERENSER	46
<i>Källor</i>	46

Prolog

Denna uppsats har författats i Helsingborg, en stad jag sedan bara några år kallar mitt hem. När min farmor och farfar, båda födda och uppväxta i Helsingborg under 1920-talet, bestämde att med sina barn flytta till Arboga under 1960-talet bröts familjens band med staden. Vill man anlägga ett strukturellt och geografiskt perspektiv kan man reflektera över möjligheterna under efterkrigstidens Sverige, där en bagare som fick mjölallergi, omskolade sig till ingenjör och därefter lämnade sitt kära Helsingborg för att pröva lyckan i norr. Samtidigt är platsen mer av en vardaglig påminnelse om *tidsdimensionen*. Staden och människorna i den vittnar både om historiens beständighet och dess föränderlighet.

En skoluppgift i andra klass exemplifierade tidigt *historiens pluralitet*. Jag fick i uppdrag att intervjua en person med ett *gammalt namn* och vad denna ansåg om sitt namn. Som de flesta åttaåringar tänkte jag genom ögonen och gick till den källa som jag hade *sett åldrats*. Efter skolan frågade jag därför farfar om sitt namn, varpå han svarade att han själv visserligen är gammal men att *mitt* namn åtminstone kan spåras till antiken, och nämnde en evangelist och en romersk kejsare. Förhållandet till historien framstod med dessa erfarenheter inte bara som ett abstrakt åldrande i tiden, genom förståelsen av historiens innehåll skapas en *medvetenhet* av förhållandet *mellan tider*. Det kan visserligen vara oroväckande om en åttaåring fäster för stor vikt vid att jämföra sig själv med Marcus Aurelius, men i jämförelsen skapas en relation mellan *det förflutna* och *det samtida*. Ur bekantskapen med historien formas *förväntningarna av framtiden*.

Som mina kära studentkollegor vid historiska institutionen redan fått utstå i tidigare uppsatser är ett annat intresse politik och förändringsprocesser i modern tid. En för uppsatsen ursprunglig tanke handlade om hur denna modernitet ska förstås, men snart framstod historisk orientering mer passande för att undersöka aktörers syn i förändringsprocesser. Det bästa exemplet om en dramatisk förändringsprocess fann jag i *revolutionen* och hur aktörerna i Sverige 1809 orienterade sig kring dessa händelser blev min utgångspunkt.

För funderingar om och intresse för historiska kontinuiteter och förändringar, tillägnar jag min farfar Johnny Rossheim, som i april skulle ha fyllt 99 år, en dedikation. Dina böcker, erfarenheter och minne av Helsingborg vårdar jag med kärlek.

Marcus Rossheim

Helsingborg, 15 maj 2021

Inledning

Att Sverige 1809 befann sig i krig skulle visa sig vara långt ifrån kung Gustav IV Adolfs enda problem. Sedan Rysslands pakt med Napoleons Frankrike 1807, vilken deklarerade att Sverige skulle tvingas ansluta sig till paktens mot Storbritannien, var den svenska kungen under stor press. Det blev inte enklare av hotet från väst och söder i form av norska och danska trupper som stod på Frankrikes sida. Även om finska trupper vid krigsutbrottet av det *finska kriget* (1808-09) hunnit mobiliseras, befann den svenska statsmakten i finansiella bekymmer till följd av tidigare krig och dessutom dålig skörd under sommaren 1808. Gustav IV Adolf slog fast att Finland ska försvaras till det yttersta och försökte desperat finna finansiering, bland annat genom ekonomiskt stöd från Storbritannien vilken både dröjde och blev mindre än önskat när en överenskommelse sluts 1 mars 1809. För att täcka upp för kostnaden beslutade kungen om en krigsgärd, men också andra skatter som förmögenhetsskatt fanns i planerna. Vid det här laget hade orosmolnen länge samlat sig i horisonten kring Stockholms slott. Trots att kriget i Finland, som fram till freden 17 september 1809 tillhört Sverige sedan medeltiden, var en stor angelägenhet för Gustav IV Adolf, var motståndet bland ämbetsmän och officerare starkt mot kungen. Detta ledde till en statskupp 13 mars 1809, slutet på den gustavianska eran och tillkomsten av en ny regeringsform 6 juni 1809. I traditionell historieskrivning har denna process betecknats som en revolution.

I det korta förlopp som beskrivits här, vars *slutskede*; tillkomsten av regeringsformen, står i centrum för denna uppsats, finns också ett *forskningsproblem*. För i samma stund som revolutionsbegreppet används som en beskrivning av händelserna i Sverige under våren 1809, ansluter man till andra historiska förlopp som *också* betecknas som revolutioner. Även med en avgränsning till den tid då dessa svenska "revolutionärer" var verksamma, finns såväl den amerikanska som den franska revolutionen i närtid. Ska tillämpningen av revolutionsbegreppet på Sverige 1809 tolkas utifrån den amerikanska och franska? Vad innebär då en revolution om det kan betecknas så brett och inneslutande av dessa tre historiska fall? Det är givetvis stora frågor som kräver mer utrymme än förfogandet i denna uppsats. Men genom att använda andras teoretiska ansatser kan revolutionsbegreppet definieras, operationaliseras och användas för att förstå de svenska aktörer som tar saken i egna händer under våren 1809. Detta kan beskrivas motivera såväl uppsatsens ämnesval som teori och metodval. För om det i Sverige 1809 inte var frågan om en revolution, i meningen

att den särskiljer sig från de övriga två, uppstår frågan vad det var istället? Den hypotes, som mer detaljerat presenteras i teori- och metodkapitlet, handlar om att det för svenskt vidkommande *inte* var en revolution utan en *reformation*.¹ Om denna hypotes kan styrkas är det av stort värde för historieforskningen, men även om den inte kan styrkas hjälper det förståelsen av revolutionsbegreppet utifrån en svensk kontext. Oavsett utfall framstår oklarheten kring revolutionsbegreppet utifrån ett svenskt perspektiv som ett relevant forskningsproblem att bidra med klarhet kring.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Uppsatsens syfte är att bidra till det forskningsproblem som nyligen beskrivits och relaterar till den teoretiska förståelsen av revolutionsbegreppet och det empiriska exempel som Sverige 1809 utgör. Utifrån detta problem och syfte motiveras flera intressanta frågor.

Undersökningens frågeställningar

- Vilka är aktörernas förväntningar kring statskuppen och regeringsformen 1809 och vilka erfarenheter baseras förväntningarna på?
- Bör statskuppen och antagandet av en ny regeringsform 1809, utifrån aktörernas historiska orientering, förstås och tolkas som en revolution eller en reformering? Vilka överväganden framkommer hos aktörerna kring detta vägval och hur relaterar dessa resonemang till den teoretiska förståelsen av revolutionsbegreppet?
- Hur påverkar aktörernas historiska orientering deras politiska handlingar eller icke-handlingar?² Vad säger aktörernas agerande om den tid de verkar i och de förväntningar de har på framtiden?

¹ Reformation är i denna uppsats synonym med reformism. Det finns inga kopplingar med 1500-talets protestantiska utveckling.

² Med icke-handling menas här ett aktivt val att vara passiv utifrån en historisk orientering.

AVGRÄNSNING

För att göra en undersökning möjlig inom ramen för en kandidatuppsats krävs skarpa avgränsningar. En första viktig avgränsning är att denna uppsats tillämpar ett *aktörsperspektiv* och med aktör avses de individuella personer som är centrala för tillkomstprocessen av regeringsformen 1809, vilka utgör *egna* analysenheter i undersökningen. Ytterligare en avgränsning är *tidsperioden*. Uppsatsens undersökning utgår i händelseutvecklingen under tidsperioden 13 mars – 6 juni 1809. Utifrån valet av aktörer, teori och hypotes, står *tillkomstprocessen* för regeringsformen i centrum och därför kommer särskilt april-maj 1809 stå i centrum.

Eftersom alla dimensioner eller aktörer inte kan undersökas inom ramen för en kandidatuppsats kommer *hypotesen*, huruvida Sverige 1809 ska beskrivas som en revolution eller reformation, fungera som ytterligare avgränsning och *centrum för undersökningen*. Denna hypotes avgränsas ytterligare genom den teori och metod som utvecklas i senare avsnitt.

FORSKNINGSLÄGE

Att en revolution ägde rum i Sverige 1809 är så påtagligt, att det icke vare sig av medverkande eller motståndare, samtid eller eftervärld någonsin kunnat bestridas.³

Forskningens empiriska utgångspunkter om 1809 kan grovt delas in i två kategorier: forskningen som fokuserar på ”revolutionen” utifrån kungens perspektiv,⁴ samt forskningen som intresserar sig för ”revolutionens” stora konsekvens: grundlagsförändringen och regeringsformen 1809.⁵ Denna indelning kan kompletteras med två huvudsakliga tolkningar

³ Lagerroth, Fredrik 1938 *Revolution eller rättskontinuitet*, s. 39 i Scandia. Lagerroth konstaterar i sina slutsatser att naturrättens betydelse efter 1772 är det starkaste kännetecknet för revolutionen i Sverige 1809, s. 62-63.

⁴ Alm, Mikael 2002 *Kungsord i elfte timmen – språk & självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp* undersöker Gustav III och Gustav IV Adolfs makt utifrån språkbruk och hur kungarnas anspråk på envælde misslyckas etableras som en sanning i den diskursiva kampen. Carlsson, Sten 1944 *Gustav IV Adolfs fall* konstaterar att kungen faller på eget grepp, att han vägrade inse ”ofrånkomliga utrikespolitiska realiteter” (s. 393) och acceptera sina motståndares kritik.

⁵ Antologin *1809 års regeringsform – minnesskrift till minnet av 150-årsdagen den 6 juni 1959* innehåller många centrala forskarbidrag om regeringsformen 1809. För denna uppsats har särskilt Stjernquist, Nils, Thermanius, Edvard, Lagerroth, Fredrik och Hessler, Carl Arvids olika perspektiv varit viktiga för att förstå, kartlägga och tolka centrala aktörer i tillkomstprocessen av RF. Till konsekvenserna tillhör givetvis skiftet av monarken, slutet

av regeringsformen med betoning på internationella influenser och nationella erfarenheter, i det senare fallet främst företrätt av Pontus Fahlbeck som sammanfattade 1809 års regeringsform som "Sveriges historia omsatt i lagparagrafer".⁶ Därtill finns tolkningar om det gustavianska enväldets slut, i synnerhet Gustav IV Adolfs fall som den utlösande faktorn till hela förändringsprocessen, vilka brukar härledas till kungens vägran att släppa taget om Finland och inleda fredsförhandlingar med Ryssland, höga skatter som finansierade kriget och en ovilja att lyssna till sina kritiker. Eftersom den nya grundlagen var ett sätt att hantera denna problematik, i synnerhet genom maktdelning och kontrollinstanser, har fler aktörer än kungen blivit intressanta. Att Hertig Karl, som blir Karl XIII med regeringsformens antagande, var passiv under förändringsprocessen har också bidragit till fokus på andra aktörer.⁷

Aktörer 1809

Det finns många inblandade i den process som äger rum och en del av svårigheten att avgöra aktörernas betydelse är att de som *planerade* statskuppen av Gustav IV Adolfs avsättande, inte närvarande när den ägde rum. Dessa aktörer ingår i en grupp som kallas för den "Cederströmska klubben" med medlemmar som Hans Järta, Jacob Cederström och Georg Adlersparre. Men dessa är inte närvarande när kungen grips på Stockholms slott 13 mars. Av betydelse är att Adlersparre som är stationerad med sin armé i Värmland beger sig mot Stockholm för att ta saken i egna händer, men då kungen planerar att lämna Stockholm så ser en handfull av officerare till att han grips, men har sedan spelat sin roll i händelseförloppet. Vidare utnämns en konselj, ibland omnämnd som kuppregering, under överseende av kungens farbror Hertig Karl, där också Adlersparre ingår då han anländer till Stockholm med sina drygt 3000 man en vecka efter kungens gripande. Denna konselj sammankallar riksdagen att öppnas i maj och ger Anders af Håkanson uppdraget att forma ett förslag till en ny grundlag, men det arbetet avstannar redan i april på pappret och faller formellt efter ständernas debatt

på den gustavianska eran och Karl XIII tillträde, men dessa ryms inom RF 1809. Vidare genomförs fler grundlagsändringar, exempelvis Riksdagsordningen 1810, men grunderna för detta finns i tillkomsten av RF 1809.

⁶ Fahlbeck, Pontus 1910 Regeringsformen i historisk belysning. Jmf Fahlbeck, Erik 1959 Inför regeringsformens 150-årsminne i 1809 års regeringsform - minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni 1959, Statsvetenskaplig tidskrift årg 62, s. 4-5 som kritiserar P. Fahlbecks "ibland politiskt färgade framställningar av vår författning". Carlsson, Sten 1961, Sveriges historia II Tiden efter 1718 s. 301 ger dock Pontus Fahlbecks beskrivning viss upprättning och menar att det "icke alldeles utan fog" är en lämplig beskrivning och syftar på dess många kompromisser 1809 års regeringsform bygger på.

⁷ Carlsson 1944 s.381-393, Alm 2002. Carlsson och Rosén 1961 forskningsöversikt av *den gustavianska regimens fall* i *Svensk historia II* s. 290-297.

om saken första veckan i maj. Det är här ”regeringen” förlorar initiativet som istället går till riksdagen, inte minst Riddarhuset vilka får flest ledamöter invalda i det konstitutionsutskott som bildas, där exempelvis Hans Järta blir sekreterare. Andra inflytelserika aktörer i detta skede brukar tillskrivas ordförande Mannerheim, ledamot Silverstolpe men också en ledamot som ansluter först efter 6 juni 1809 men som antas haft inflytande på de övriga genom sitt författarskap och relationer, nämligen Adolf G Mörner.⁸

En mer detaljerad och källkritisk diskussion av dessa aktörer följer längre fram, samt de skrifter som är material för den tillämpade analysen i denna uppsats. Den kritik som framkommer i forskningen rör främst Hans Järtas roll, inte minst eftersom han var sekreterare och inte hade någon formell rösträtt. Även Adolf Mörners roll ifrågasätts eftersom han inte inträder i Konstitutionsutskottet förens efter avgörandet av regeringsformen. Adlersparre brukar inte vara föremål för undersökningen av regeringsformen trots att han är kvar med sina trupper i Stockholm till dess att den blivit antagen i juni. Vad gäller Hans Järtas roll ansluter denna uppsats till uppfattningen om hans betydelse av författandet av förordet till regeringsformen, memorial nr 1, och därtill var han den medlem i Cederströmska klubben som hela tiden manade till att statskuppen skulle ske utan blodspillan. Förståelsen av Mörners roll ansluter till Brusewitz tolkning att dennes vittnesmål från franska revolutionens grundlagsdebatter 1795 varit värdefulla erfarenheter även för svensk del, men också att han redan i juli 1809 blev invald i konstitutionsutskottet antas vara en följd av de föregående insatserna.⁹ Adlersparres roll finns det anledning att återkomma till, men att en militär ledare vilken tagit sina trupper till huvudstaden under vad som beskrivs som en revolution, som i sina hjärtefrågor förlorar och blir besegrad, men inte använder sitt våldskapital som finns nära till hands är av stor betydelse ur ett revolutionsperspektiv. Trots att Adlersparre vill ha Hertig Karl vald direkt och i maj inte ens blir invald till konstitutionsutskottet, ändå tillåter allt ske, har i forskningen underskattats. Adlersparres närvaro har visserligen givits viss betydelse, men utifrån revolutionsbegreppet bör hans *passivitet* ha avgörande betydelse för en annan riktning: att processen var viktigare än målet.¹⁰

⁸ Stjernquist 1959 s. 6-40, Brusewitz 1965, s. 55-103, Carlsson och Rosén 1961, s. 290-320.

⁹ Brusewitz 1965 s. 55-103

¹⁰ Carlsson 1944 s.381-393, Carlsson och Rosén 1961. Adlersparre har i princip uteslutits av de statsvetare som undersökt regeringsformens tillkomstprocess, jmf Stjernquist 1959. För argument gällande revolutionsbegreppet, se teori och metod.

Tolkningar

Är regeringsformen 1809 ett resultat av Sveriges nationella erfarenheter som Pontus Fahlbeck menar eller måste hela förändringen från statskuppen till den nya grundlagen förstås utifrån internationella erfarenheter, ur ljuset av upplysningsideal och revolutionsandan?

Genombrottet för den senare linjen kan tillskrivas Axel Brusewitz som går i kraftig polemik mot den äldre historieskrivningen.¹¹ ”Denna klassiska fråga”, om Regeringsformen 1809 ska beskrivas ur ett svenskt eller internationellt perspektiv - skriver Carl Arvid Hessler aningen uppgivet till 150 års minnet av grundlagen - är ”så komplicerad att den aldrig kommer att få ett fullt acceptabelt svar”.¹² Denna uppsats ansluter till Brusewitz tolkning av regeringsformen som en ”författningskompromiss” mellan olika aktörers intressen och mot bakgrund av de internationella erfarenheterna. Men uppsatsen skiljer sig från Brusewitz genom tillämpningen av teoretiska perspektiv av hur en revolution ska kännetecknas, exempelvis genom Hannah Arendts operationalisering. Problemet med Brusewitz tolkning, vilket även är ett bekymmer för efterföljare av samma tolkning, är att han försöker spåra aktörernas upplysningstankar, exempelvis om Montesquieus maktodelningslära och hur denna manifesteras i regeringsformen.¹³ En sådan idéhistorisk undersökning är givetvis av värde och det ska sägas att det finns sådana resonemang i källmaterialet, men Brusewitz konstaterar att allmänheten knappast ville avskaffa monarkin varför allt landar i en stor kompromiss.¹⁴

Forskningsproblem

Lagerroths påstående som citerades i inledningen av forskningsläget och som slår fast att Sveriges väg 1809 inte kan tolkas som något annat än en revolution står i stark kontrast till

¹¹ Brusewitz, Axel 1917 *Studier öfver 1809 års författningskris*. Även Hessler, Heckscher och delvis Stjernquist 1959 delar och utvecklar Brusewitz tolkning. Jmf Stjernquist 1959 Regeringsformens tillkomst s. 6-40, Hessler 1959 Regeringsformen och den utländska doktrinen s. 117-133 i 1809 års regeringsform - minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni 1959, Statsvetenskaplig tidskrift årg 62.

¹² Hessler 1959, s. 133.

¹³ Jmf Hessler 1959, Stjernquist 1959, Heckscher 1965 *Nationell och internationell författningsdebatt 1809 och tidigare* i Björklund *Kring 1809 - om regeringsformens tillkomst*. En kritiker mot denna tolkning företräddes främst av Lagerroth 1959 som kritiserade Järtas roll i tillkomstprocessen i *Hans Järta och Sveriges grundlag*, s. 103-117, varpå han, i Pontus Fahlbecks efterföljd, menar att regeringsformen 1809 är en konsekvens av svenska erfarenheter. Se också Lagerroth 1965, s. 104-119 *Montesquieu och Sveriges grundlag* i i Björklund *Kring 1809 - om regeringsformens tillkomst*.

¹⁴ Brusewitz 1965, s. 55-103 *Författningskompromissen* i Björklund *Kring 1809 - om regeringsformens tillkomst*. Jmf också Hessler 1959.

Brusewitz.¹⁵ Om ”revolutionens” *resultat* 1809, som Brusewitz skriver, är en författnings*kompromiss*, hur ska detta förstås utifrån revolutionsbegreppet? Kan Sverige både haft en *revolution* och en *grundlagskompromiss* 1809? Eller måste någon av dessa historieskrivningar revideras och i sådant fall vilken? Brusewitz stannar vid sin undersökning av aktörerna och regeringsformen, delvis på grund av att Brusewitz avgränsas av sitt idéhistoriska intresse för grundlagen. Denna uppsats kompletterar denna forskningslucka genom en teoretiska förståelse och tillämpning av *revolutionsbegreppet*, som bygger på internationella jämförelser, och undersöker hur dessa förhåller sig till den svenska kontexten 1809. Därtill kompletteras den metodologiska undersökningen av aktörerna med begreppen *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont*, vilka fungerar som ett sätt att närma sig aktörernas historiska orientering och hur de förstår och tolkar den process de är delaktiga i, med historiska lärdomar från andra revolutioner, och hur dessa formar deras förväntningar.¹⁶

Forskningsluckor

Forskningen om Sverige 1809 har etablerat revolutionsbegreppet utifrån tidsepokens kännetecken – *revolutionens tidsålder* - och därför att begreppet förekommer genomgående i källmaterialet. Det råder få invändningar mot detta, men ett undantag utgör Fredrik Tersmedens rapport *Hade Sverige en revolution?* från en konferens i Oslo 1998.¹⁷ Det kan visserligen uppfattas som kontroversiellt att tolka källmaterialet på annat sätt än det som står, som Tersmeden antyder.¹⁸ Men redan ”1809 års män” visste vad den franska revolutionen och den amerikanska revolutionen innebar och dessa revolutioner är därmed erfarenheter i såväl aktörernas historiska orientering som eftervärldens historieskrivning. Om förståelsen av revolutioner ska tolkas utifrån alla tre kontexter, kvarstår det för forskningen att besvara vad som är signifikativt med revolutionsprocesser. För historievetenskapen finns inte bara en uppgift i den teoretiska förståelsen av revolutionsbegreppet, utan också i den *empiriska*

¹⁵ Lagerroth, Fredrik 1938 *Revolution eller rättskontinuitet*, s. 39, 60-63.

¹⁶ Begreppen bygger på Koselleck 2004, se vidare i teori och metod.

¹⁷ Tersmeden, F. 1999. *Hade Sverige en revolution 1809?* I K. Arstad (Red.), Rapport fra Clio og Mars-seminaret på Forsvarsmuseet 28-29. oktober 1998 (Forsvarsmuseets småskrift) (s. 37-57). Forsvarsmuseet, Oslo. Detta undantag omnämns i en forskningsöversikt av Sundin 2009, s. 531-540 i Riksdagens uppmärksammande av 200 års jubiléet av 1809 års regeringsform: *Maktbalans och kontrollmakt – 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*. Det ska tilläggas att också Harald Gustavsson konstaterar i *Nordens historia* 2017, s. 158 att ”1809 års omvälvning var knappast någon revolution”.

¹⁸ Tersmeden 1999, s. 42. Hänvisning till Curt Weibulls klassiska citat om att historien ”aldrig kan läsas bakifrån”.

tolkningen av aktörerna i Sverige 1809. Även om *revolution* är en vanlig benämning i källmaterialet kvarstår att kartlägga *innebörden* av dessa resonemang och hur de i sin tur förhåller sig till historiska erfarenheter som franska revolutionen. Hannah Arendt konstaterar exempelvis att konflikten mellan republik och monarki är ”nästan fullständigt försummad av revolutionshistorikerna”.¹⁹ Ur det perspektivet framstår Sveriges bevarande av monarkin 1809, i kontrast till revolutionerna i Frankrike och USA, som motiv nog att bidra till förståelsen av händelserna i Sverige den dramatiska våren för två sekler sedan.

TEORI OCH METOD

Denna uppsats handlar om aktörers historiska orientering och hur denna leder till, eller inte leder till, politisk handling. Undersökningen utgår empiriskt i händelseförloppet mellan statskuppen i Sverige 13 mars 1809 och regeringsformens antagande 6 juni 1809. För att undersökningen ska bli fruktbar krävs först en operationalisering av de begrepp som står i centrum för undersökningen. Dessa fungerar som en kompass för att förstå och tolka källmaterialet, men också aktörerna och det händelseförlopp de var en del av.

Att undersöka historisk orientering

Att förhålla sig till ”historisk tid”, i denna uppsats också synonymt med ”historisk orientering” och ”historiekultur”, är att reflektera över *erfarenheter* och därigenom få en *förväntan* om framtiden. Historieteoretikern Reinhart Koselleck menar att historisk tid ”antropologiskt” kan undersökas i skillnaden mellan erfarenhet och förväntan samt att dessa två är beroende av varann; ”ingen erfarenhet utan förväntan, ingen förväntan utan erfarenhet”.²⁰ Att undersöka historisk tid utgår, enligt Kosellecks modell, i begreppen *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont*, inspirerade av de mer abstrakta begreppen *rum* och *tid*, vilka snarare än ett statiskt samspel, istället bör tolkas som dynamiska dimensioner mellan det förflutna och framtiden. Ett vardagligt exempel av detta kan jämföras med när en förälder en första gång introducerar godis för sitt barn. Det erfarenhetsrum som barnet befunnit sig i är ett tillstånd *utan* sockerchocker och lördagsgodis, varför den förväntan som barnet har när helgen närmast sig inte handlat om väntan på godispåsen. När den dag kommer, kanske genom

¹⁹ Arendt 2021, s. 28 *Om revolutionen*

²⁰ Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik* 2004, s. 23-25, citat s. 169.

yttre påverkan från kompisar på dagis, då godiset slutligen introduceras uppstår en *ny* erfarenhet som påverkar den förväntningshorisont som därefter etableras. Det kan visserligen vara så att barnet utifrån denna erfarenhet konstaterar att godis inte är gott, eller *prognostiserar* att de framtida kostnaderna hos tandläkaren inte är värt mödan, men också detta är resultat mellan erfarenhet och förväntningar.²¹

På ett metodologiskt plan särskiljer Koselleck mellan att undersöka historiska källor ”som redan har artikulats språkligt” och ”sakförhållanden som tidigare inte artikulats språkligt” men där historikern i det senare fallet kan använda ”hypoteser och metoder” för att ”skärpa blicken på historien själv”. Koselleck föreslår att erfarenhetsrum och förväntningshorisont ”också är lämpade att på den empiriska forskningens område spåra upp historisk tid, eftersom de, innehållsligt berikade, styr de konkreta aktörerna i det sociala eller politiska skeendet”. Det innebär att en empirisk undersökning av aktörers erfarenhetsrum och förväntningshorisont kompletterar redogörelsen om deras varanden och göranden, med insikter om deras historiska orientering, vilket ”antropologiskt” bidrar med kunskap om den historiska tid aktörerna verkar inom.²²

Kosellecks begrepp fungerar i denna uppsats som en metod att förstå aktörernas historiska orientering och kompletterar här tidigare forskning med en förståelse hur erfarenheter och förväntningar påverkar aktörernas politiska handlande. Ur denna kunskap skärps också blicken på den historiska process som aktörerna är en del av, genom dess jämförelser med andra revolutioner under denna revolutionens tidsålder, samt vilka erfarenheter som är avgörande för aktörernas prognos och hur denna motiverar den nya regeringsformen. Detta kräver först en definition av revolutionsbegreppet för att kunna göra undersökningen fruktbar.²³

Revolutionsbegreppet – en kompass i tid och rum

Hannah Arendt utvecklar i *Om revolutionen* det begrepp som ibland synonymt tolkas med statskupper och palatsrevolutioner, som handlar om generella maktövertaganden och i brott

²¹ Koselleck nämner frasen ”sanningen är ett barn i tiden”, formulerad av Francis Bacon, i en diskussion om historieskrivningens utveckling mellan epoker. I sammanhanget nämns också historieskrivningen som ”evigt ungt”, se vidare Koselleck 2004, s. 123, 171-177.

²² Koselleck 2004. Citat om bearbetning av historiska källor s. 166-167, citat om Kosellecks tes gällande empirisk forskning s. 170. Det ska framhållas att Koselleck är tydlig med att kategorierna kan användas på fler sätt än att undersöka drivkrafter och politiskt handlande, men dessa är inte relevanta för denna undersökning.

²³ Jmf diskussion om forskningsproblem och forskningsluckor i forskningsläge.

mot gällande grundlag, men utan att det förändrar situationen för medborgaren i någon större utveckling. Det som är signifikativt med alla revolutioner är istället ”novus ordo saeculorum” – en *ny* ordning i tiden – och att det är ”inslaget av nyhet” som präglar revolutioner.²⁴

Revolutionernas patos består i en kombination av *brottet mot det förflutna* och en tro på människans förmåga *att skapa något nytt*. Arendt jämför den franska och amerikanska revolutionen och finner i dem två olika utvecklingar som kan kopplas till revolutionsbegreppet.²⁵

Den franska revolutionen, skriver Arendt, handlar om en fas som definieras och legitimeras utifrån *befrielse* och behovet av *uppror*. Här står brottet med det förflutnas förtryck i centrum, synen att tidsandan legitimerar befrielseprocessen och användningen av våld för att åstadkomma denna befrielse från fattigdomens bojar. Arendt citerar ett tal från den franska revolutionspolitikern Maximilien de Robespierre 1794, två dagar innan han avrättades för ansvar i ’skräckväldet’; ”Vi skall gå under därför att det *tillfälle som historien gav oss att grundlägga friheten gick oss förbi*”.²⁶ Robespierres resonemang är intressant i dubbel bemärkelse. För det första eftersom det vittnar om en förväntningshorisont där historien erbjuder ett slags ’möjlighetens fönster’ och där upproret har en predestinerad roll att bryta med det förflutna i syfte att skapa en *ny* historia. För det andra, som Arendt konstaterar, den franska revolutionen hade vid detta tillfälle redan bytt riktning ”den ville inte längre frihet utan folkets *lycka*”.²⁷

Det som skiljer den franska mot den amerikanska revolutionen är att den förra var centrerad kring *uppror* medan den senare handlade om att konstituera *en ny politisk ordning* i form av en ny grundlag. Medan den franska revolutionen var upptagen med *befrielseprocessen*, menar Arendt, definieras den amerikanska av att skapa en konstitution som garanterar *frihet*. Den franska revolutionens misslyckande, och den amerikanska framgången, handlar således om huruvida ”friheten som livsform” garanteras. För den

²⁴ Arendt *Om revolutionen* 2021 s. 20

²⁵ Med amerikanska revolutionen syftar Arendt på det som också kallas Frihetskriget 1775-83. Det finns kritik, inte minst inom den amerikanska historieskrivningen, huruvida USA är resultatet av en revolution. I denna uppsats tillämpas Arendts definitioner om både den franska och amerikanske som revolutioner. Jmf Arendt 2021 s. 277-284. Koselleck 2004, s. 97-108

²⁶ Robespierres tal i konventen 26 juli 1794, citat ur Arendt 2021, s. 63. Egen kursivering.

²⁷ Arendt 2021, s. 63. Det var enligt Arendt här, fem år in i den franska revolutionen inte längre det processuella målet om ”frihet som livsform” som var viktigt, utan det mer utopiska och substantiella målet om medborgarnas lycka. En avgörande skillnad jämfört med den amerikanska revolutionen. Jmf Isaiah Berlins två frihetsbegrepp *positiv* och *negativ frihet* i Beckman 2009, s. 70-80 *Texter i samtida politisk teori*.

amerikanska syftade detta till att ändra styrelseform, eller som Arendt kallar det, att ”återupptäcka” den gamla republiken.²⁸ Arendts revolutionsbegrepp kan således delas upp i två delar. *Befrielsen* handlar om en *ny* begynnelse och *brott* mot det förflutna, genom brukandet av *våld* som legitimeras genom behovet att skapa *en ny ordning i tiden*. *Friheten* handlar om att säkerställa en helt *ny styrelseform* och en *ny statsbildning* genom antagandet av en *ny konstitution* och grundlag vilken garanterar friheten för medborgare.²⁹

Hur mycket av den franska revolutionen resulterade i ett *nytt* kapitel och hur stor del skrevs mot bakgrund av de gamla erfarenheterna som man lämnat bakom sig? Som Arendt har visat handlade den *teoretiska* utgångspunkten i den franska revolutionen om befrielsen från det förflutna, men en legitim fråga är om denna utgångspunkt blev realiserad i praktiken? För den franska 1800-tals historikern Alexis de Tocqueville blev det *empiriska* utfallet en huvudfråga att undersöka, med andra ord om revolutionen lyckades avveckla sitt förflutna..

Jag fann inte bara förklaringen till vad revolutionen skulle göra i sin första ansträngning, utan kanske ännu mer till vad den skulle åstadkomma i ett längre perspektiv. Revolutionen hade nämligen två klart avgränsade stadier: i det första tycktes fransmännen vilja avveckla hela sitt förflutna, i det andra tycktes de ta upp igen en del av vad de hade lämnat bakom sig. Många lagar och politiska vanor från den gamla regimen som i ett enda slag försvann år 1789 kom tillbaka några år senare, liksom vissa floder som går under jorden för att dyka upp igen något längre bort, samma vatten i en ny bädd.³⁰

Tocqueville presenterar många intressanta exempel på hur det gamla återkommer i den nya regimen, men också hur *förväntningarna om framtiden* spelade en avgörande roll innan revolutionsutbrottet. År 1780, skriver Tocqueville, är det inte någon i Frankrike som tror att landet är på väg åt fel väg, tvärtom skapade och drev den ekonomiska tillväxten och politiska reformer en övertygelse om framstegets konstanta villkor; ”Det är då som teorin om människans fortskridande och obegränsade perfektibilitet föds. Tjugo år tidigare hoppades man ingenting av framtiden, nu fruktar man ingenting av den”.³¹ Mot bakgrund av Tocqueville kan man fråga sig, om inte ens den franska revolutionen lyckades bevara sitt nya tillstånd och vara resistent mot sina gamla erfarenheter, är då revolutionen möjlig i praktiken eller bör det tolkas som ett utopiskt verktyg för en ny regim att ta över makten? Den

²⁸ Arendt 2021, s. 28-31

²⁹ Jmf ”frihet som livsform” vilken garanteras – konstitueras - för medborgarna i antagandet av en ny grundlag. Arendt 2021 s. 277-284. Arendt ger som exempel på detta hur den ”sociala frågan”, bekämpandet av fattigdomen, blev central i den franska revolutionen medan i den amerikanska revolutionen var det istället individens ”strävan efter lycka”.

³⁰ Tocqueville *Den gamla regimen och revolutionen* (1856) 2007, s. 40.

³¹ Tocqueville (1856) 2007, s. 259.

frågeställningen lämnas utanför denna uppsats. Det centrala för denna undersökning är om de svenska aktörernas förväntningar 1809 talade om revolutionens eller reformationens väg? Tocqueville erbjuder, utöver en viktig nyansering av revolutionsbegreppet genom sina empiriska slutsatser, en analytisk dimension för att förstå den politiska förändringsprocessen. När förväntningshorisonten *dikterar* villkoren för den politiska och sociala agendan, övergår den kumulativa processen av reformer, till en accelererande tornado av revolutionerande karaktär. Denna process når slutligen ett tillstånd där inget är tillräckligt bra, baserat på att det som existerar är beroende av det förflutna, varför *det nya* bara kan uppstå *ur askan* av det *förflutna*. Det betyder inte att intentionen i Paris 1789 var ett skräckvälde, det är när förväntningarna *tar över* erfarenheterna och när det *utopiska resultatet* är viktigare än den *reformistiska processen*.³²

Hypotes – reformismens väg

Arendt erbjuder en intressant distinktion för såväl revolutionsbegreppet som för hur dessa politiska omvandlingar ska kunna förstås. Revolutionens beståndsdelar står mellan upproret och den nya politiska ordning som etableras genom en ny grundlag.³³ Frågan för denna uppsats är dock hur den svenska statskuppen och politiska omvandlingen 1809 ska förstås utifrån aktörernas historiska orientering? Är det för svensk kontext en fråga om samma befrielse eller frihet som i den franska och amerikanska revolutionen?

Eftersom vi redan vet att antagandet av Regeringsformen i Sverige 1809 *inte* skapar en *helt ny* styrelseform – Sverige förblir en monarki i den nya grundlagen – är det således en fråga om händelserna under mars-juni 1809 utifrån Arendts definition kan tolkas som en revolution? Hypotesen är att Sverige 1809 – utifrån aktörernas historiska orientering – väljer en tredje väg: reformismen. Denna tolkning bygger på att det som följer statskuppen 13 mars är en *långsam process* av kumulativa förlopp mellan det förflutnas erfarenheter och

³² Tocqueville (1856) 2007, s. 291-299, jmf s. 215-226 angående kritik mot Frankrikes intellektuella elit under mitten av 1700-talet som i Platons fotspår försökte forma en perfekt tankekonstruktion snarare än förstå de praktiska förutsättningarna. Dessa tankar kan jämföras med Robert A. Dahl (1989) 1999 *Demokratin och dess antagonister*, s. 77-92 ”kritik mot förmyndarskap” som utvecklar varför ”filosofer inte ska vara kungar” utifrån statens ”process/resultat”-begrepp, där en för utopisk vision om resultaten inskränker på individens naturrätt. Jmf också Karl Poppers kritik mot ”Historicismen” i *Det öppna samhället och dess fiender* (1945) 2017, s. 31-60, 115-149, 468-490.

³³ Arendt 2021 skriver på s. 168-169 agitatoriskt men träffande: ”Om man emellertid betänker att upprorets ändamål är befrielse, medan revolutionens ändamål är frihetens grundläggande, får statsvetaren i alla fall besked om hur han skall undvika den grop som historikern faller i när han stannar vid det första och våldsamma skedet, upproret och befrielsen, resningen mot tyranniet, och inte går vidare till det andra och stillsammare skedet, revolutionen och grundläggningen, därför att alla de dramatiska delarna av hans historia verkar rymmas i det första skedet, och kanske också därför att den kaotiska befrielsen så ofta har omintetgjort revolutionen.”

framtidens förväntningar, *inte* ett paradigmatiskt brott i form av en *revolutionerande omvandling*. Vidare är hypotesen att de centrala aktörerna, med grund i sin historiska orientering, inte avsåg en sådan omvandling som ägde rum i Frankrike och USA några årtionden tidigare. För att styrka detta är en central och avgörande dimension hos aktörerna huruvida de vill *avskaffa* monarkin eller ej. Som Arendt visar är ett ledarskifte, även om det strider mot konstitutionen, snarare att betraktas som statskupp eller palatsrevolution om det inte leder till *stora skillnader* för medborgarna *samt* inrättar en *ny styrelseform*.³⁴

En bidragande dimension till denna hypotes är betydelsen av *aktörernas historiska orientering*. Erfarenhetsrummet består givetvis av såväl svenska lärdomar, som att mordet på Gustav III gav en gustaviansk efterföljare, men också av erfarenheterna från Frankrike och USA. Dessa omständigheter påverkar den förväntningshorisont som aktörerna grundar och formulerar i sin ”politiska behovsanalys”. Förhållandet mellan *aktörernas erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont* påverkar denna behovsanalys och slutligen *de handlingar* som planeras och verkställs. För att visa på denna orientering är *accelerationen* avgörande, såväl för att definiera händelseförloppet - revolution eller ej - men också aktörernas uppfattning av den tid de verkar inom. Koselleck ger exempel på hur Robespierre ”uppmanade sina medborgare att påskynda revolutionen för att tvinga fram friheten”, vilket visar på hur erfarenheten av en revolutionär händelseutveckling på samma gång förstärker förväntan om dess acceleration. Om revolutionens *resultat* i historisk mening är oundvikligt framstår det för revolutionära aktörer som Robespierre, efter dess att ’bollen är i rullning’, att bara *öka hastigheten*. Medan motsatsen, en begränsad acceleration, där tiden för förändring ska växa fram istället kan kopplas till reformprocesser.³⁵

Metodologiska överväganden

Utöver den källkritiska bedömningen och tillämpningen av materialet, som redan har diskuterats i föregående avsnitt, tillämpas en *hypotetisk-deduktiv* metod. Det är alltså den

³⁴ Arendt 2021, s. 30. Karl Popper (1945) 2017 poängterar att Rousseau 1762, på Platons grundläggande fråga om *vem* som ska *styra*, introducerar ett ”revolutionerande svar”: *folkets vilja*, vilket blir brottet mot den gamla tidens *furste*. Popper konstaterar att Rousseaus teorier är uttryck för en ”romantisk kollektivism” samt ”utan tvekan fröet till nationalismen” vilka blev ”en sorts kappa i vilken människornas inneboende önskan om frihet och jämlikhet kläddes” under franska revolutionens upptakt, citat s. 317, 320. Jmf Poppers analys av *Hegels historicism* som optimistisk och framåtskridande och varför den politiska författningen var central för att konstituera den framåtskridande tidens – ytterst historien och försynens - mål s. 300-314. Se fler referenser i not 30. Denna uppsats ansluter till Poppers kritik av Hegels historicism, den är likväl högst relevant för att förstå revolutionens aktörer, legitimering och historiska orientering.

³⁵ Koselleck 2004, citat s. 98. Om revolution som tidsbegrepp s. 87-108.

nyligen beskrivna hypotesen, vilken bygger på den tidigare beskrivna teorin, som utgör utgångspunkten för undersökningen. Syftet är att undersöka följande: 1) om reformism är en bättre beskrivning än revolution inom den empiriskt beskrivna kontexten 2) hur aktörernas historiska orientering påverkar deras politiska handling (alternativt icke-handling).³⁶

Koselleck framhåller att jämfört med vanlig begreppshistorisk analys, är utgångspunkten i erfarenhetsrum och förväntningshorisont ett medvetet och systematiskt val som inte handlar om att klarlägga skillnader i begreppsanvändning över tid, eftersom blicken istället är den upplevda och tolkade historien hos de enskilda aktörerna.³⁷

KÄLLMATERIAL

Material för undersökningen

- Utlåtande i författningsfrågan 1809 av L. A. Mannerheim ur 1809 års regeringsform: några aktstycken belysande dess tillkomst 1940.
- Reflexioner i anledning av närvarande politiska ställning, april 1809 av A. G. Mörner. Ur 1809 års regeringsform: några aktstycken belysande dess tillkomst, 1940.
- Hvad synes Allmänna Opinionen önska till en, nu möjlig, Förbättring af Svenska Statsförfattningen. Av A. G. Silverstolpe. Ur 1809 års regeringsform: några aktstycken belysande dess tillkomst, 1940.
- *Georg Adlersparres brev till sin hustru*. 1809-1810. Utgiven av Daniel Tojjer 1960.
- *KU Memorial nr. 1*, förord och motiv till Regeringsformen 1809, undertecknat av hela utskottet, författat av Hans Järta.

³⁶ Dahlgren och Florén 1996, om hypotes-deduktiv metod och kombinationen med källkritik s. 181-192. Se materialavsnitt för källkritisk diskussion och urval av aktörer. Hypotesen (reformismen) kan i empirisk mening inte styrkas längre än det undersökta källmaterialet. I teoretisk mening prövas falsifierbarheten i Arendts revolutionsbegrepp utifrån *en svensk kontext och svenska aktörer*, jmf Poppers falsifikation i Molander *Vetenskapsteoretiska grunder* 2003, s. 126-140.

³⁷ Koselleck 2004, s. 165-195. Det ska betonas att det är aktörernas historiska orientering – erfarenhetsrum och förväntningshorisont – som undersöks *inte* en ideologi eller politiska idéer. Men precis som en ideologi eller argumentation intar en normativ ståndpunkt, ska argument om politiska prioriteringar och handlingar utifrån en historisk orientering bedömas utifrån aktörens subjektiva position. Det handlar om att visa på *aktörernas* erfarenheter och förväntningar, *inte* huruvida de har rätt eller fel.

Källkritiska överväganden

Det övergripande syftet med analysen är att undersöka de *centrala* aktörernas historiska orientering för sina motiv, överväganden och slutsatser. Det framkom vid en tidig inläsning av offentligt tryck, exempelvis regeringsformen 1809 med tillhörande protokoll, att detta material inte tillräckligt explicit uttrycker en historisk orientering. Det finns givetvis gott om formuleringar som *skulle kunna* tolkas som en historisk orientering, men dels blir sådana tolkningar problematiska eftersom det inte går att verifiera, och därtill finns en risk för reduktionism och att tillskriva hela processen som *en* historisk orientering. Dessutom, även om regeringsformen är central, är också andra delar som inte framträder lika tydligt också viktiga utifrån att avgöra revolutionsbegreppet. Det finns därför starka skäl att beskriva flera *olika* aktörer och analysera hur historiska orienteringen framträder hos dessa aktörer. Urvalet av aktörer och insamlingen av materialet är *inte* slumpartat utan *ansluter* i huvudsak *till tidigare forskning*. Gällande aktörernas och materialets *representativitet* kan exempelvis konstateras att alla aktörer är adelsmän eller har motsvarande status. Utgångspunkten för denna uppsats har inte varit att källkritiskt granska detta utan att undersöka tillkomstprocessen för regeringsformen mot bakgrund av revolutionsbegreppet och i det avseendet är urvalet av aktörer och material representativt.³⁸

DISPOSITION

I nästa kapitel följer en bakgrundsteckning som fokuserar kring den politiska och konstitutionella utvecklingen i Sverige med relevans för att förstå 1809. Detta perspektiv kompletteras med revolutionerna i Frankrike och USA som beskrivits i teorikapitlet. Syftet är inte att här teckna en fullständig bild utan att ge läsare av denna uppsats förutsättningar att förstå, inte minst de paralleller som aktörer hänvisar till, och formar sina förväntningshorisonter utifrån.

Aktörernas historiska orientering med utgångspunkt i hur *omfattande* och *snabbt* de föreställer sig att den politiska omvandlingen ska ske, är kärnan i den analytiska

³⁸ Framförallt ansluter urvalet till Brusewitz 1965, Stjernquist 1959, Hessler 1959 som fokuserar på tillkomstprocessen av regeringsformen, eftersom det var dessa aktörer som "vann" framgång med sitt förslag om ny regeringsform. Materialet och aktörernas representativitet kommenteras också i analysen. Se även Carlsson 1944, s. 1-38 för en källkritisk översikt om källmaterial inför och under statskuppen 13 mars.

undersökningen. Syftet är här att förstå aktörerna utifrån deras erfarenhetsrum och förväntningshorisont, ur vilka de planerar och agerar efter.

Aktörernas historiska orientering sammanfattas och diskuteras i ett avslutande kapitel. Utifrån dessa lärdomar diskuteras också hypotesen gällande reformismens väg i Sverige 1809 samt relationen mellan historisk orientering och politisk handling.

Bakgrundsteckning

Två centrala orienteringar krävs för att förstå aktörerna kring 1809, den ena handlar om svenska erfarenheter och den andra om förväntningar från en internationell horisont. Att försöka separera dessa eller värdera den ena högre än den andra har tillhört en klassisk tolkningskamp i historieskrivningen om statskuppen och regeringsformen.³⁹ Denna uppsats ämnar inte att avgöra den striden utan utgår istället i att *både* den globalhistoriska kontexten och de nationella erfarenheterna varit de centrala för aktörernas historiska orientering, varför de också kräver en sammanfattning. Bakgrundsteckning avslutas med en översikt av upptakten till statskuppen 13 mars 1809 samt det händelseförlopp som följer fram till dess att regeringsformen antas 6 juni 1809, och fungerar som en introduktion till de aktörer som följer i nästa kapitel.

EN INTERNATIONELL FÖRVÄNTNINGSHORISONT

Första gången ”revolution” används för att tolka en politisk och historisk kontext är i England under 1600-talet. Efter dess att Oliver Cromwells styre tagit slut med hans död 1658, som närmast kan beskrivas som en militärdiktatur, återvände monarken av England Karl II 1660 i vad som brukar benämnas som *restaurationen*. Revolutionsbegreppets användning från början är alltså inte vad som förknippas med det moderna och radikala framsteget, utan revolution betyder istället återställning och restauration. Det är därför den ”ärorika revolutionen” i England 1688-1689, när den protestantiska dottern Maria II tar över makten från sin katolske far Jakob II, inte kan tolkas med en modern förståelse av revolutionen utan som en återgång till dess naturliga ordning.⁴⁰

När *no taxation without representation* vinner erkännande inom de brittiska kolonierna på andra sidan atlanten handlade det först och främst om krav på politiska reformer och ökad autonomi, det var anledningen till att den amerikanska revolutionens aktörer, som John Adams, George Washington och Thomas Jefferson, samlades i Philadelphia för överläggningar i kontinentalkongressen 1774. Samtidigt kan redan denna ”strävan efter lycka” förklara konflikten med den brittiska kungen som 1775 svarade med att konstatera

³⁹ Jmf Lagerroth 1959 med Hessler 1959 och Brusewitz 1965 i forskningsläge.

⁴⁰ Arendt 2021, s. 41-46, Koselleck 2004, s. 90-96. Distinktion från begrepp som revolt, uppror och inbördeskrig som haft andra betydelser under exempelvis antiken och medeltiden.

koloniernas uppror mot moderlandet, varför frihetskriget – revolutionen – följde (1775-1783). I oavhängighetsförklaringen, även kallad självständighetsförklaringen, förklaras på naturrättslig grund möjligheten för varje medborgare att eftersträva sin lycka och ett konstituerande från den nya republiken att ge varje medborgare den möjligheten. I detta förhållande kombineras både medborgarnas frihet och allas jämlikhet, en kombination som är omöjlig för den brittiska monarkin att acceptera.⁴¹

Den franska revolutionen (1789-1799) kan av dessa tre globalhistoriska jämförelser förstås som revolutionernas urkälla i vår moderna förståelse av begreppet och huvudsakligen beror det på en historisk orientering som på intet motsvarande sätt i historien försökt göra ett avbrott från det förflutna och skapa en helt *ny ordning i tiden*. Alexis de Tocqueville beskriver träffande att ”Fransmännen nöjde sig inte längre med att önska att deras angelägenheter sköttes bättre, de ville mer och mer själva ta hand om dem, och det var uppenbart att den annalkande stora revolutionen skulle inträffa, inte bara med folkets samtycke utan genom dess handlande. (...) Ett folk som var så illa rustat för att handla på egen hand kunde inte företa sig att reformera allt på en gång utan att förstöra allt.”⁴²

ETT RUM AV NATIONELLA ERFARENHETER

Sveriges politiska historia mellan åren 1718 - 1809 kan sammanfattas och förstås i dess många grundlagsförändringar. Dessa skiften framhäver inte bara *en* rumsaspekt, där ankomsten till den nya tiden definieras av nya grundlagar, relationen till det förflutna blir en aktör ett sätt att *distansera* sig och för någon annan motiv att *återgå* till fornstora dar. De många svängningarna är inte bara dramatiska i sitt innehåll, utan vittnar om de ökade konflikterna mellan olika intressen, där tidigare etablerade sanningar och axiom ifrågasätts.⁴³

Slutet på stormaktstiden, efter Karl XII:s död, kan ses i ljuset av den *frihetstid* (1719-1772) som följer och fastställs i 1720 års regeringsform.⁴⁴ Den exekutiva maktens styrelse hade sedan 1682 utgått i ett *kungligt råd* där medlemmarna utöver kungen bestod av ämbetsmän

⁴¹ Arendt 2021, s. 145-165

⁴² Citat av Alexis de Tocqueville (1856) 2007, s. 246 i *Den gamla regimen och revolutionen*. Jmf Koselleck 2004, s. 97-108 som också poängterar hur franska revolutionen introducerar en *ny* förståelse och innebörd till revolutionshistorien.

⁴³ Alm 2002, om ”makten och språket” som kulturell maktfaktor under den gustavianska epoken s. 21-46. Referens till Koselleck s. 33 som poängterar att perioden 1750-1850 får begrepp större *politisk innebörd* och blir redskap för att *legitimera* maktkampen mellan grupper.

⁴⁴ RF 1719 och 1720, samt Riksdagsordning 1723, tillsammans konstituerar frihetstidens nya förutsättningar.

som skulle ge monarken råd om rikets angelägenheter, men där kungens makt var ett envælde. I den nya regeringsformen 1720 begränsades antal ledamöter i rådet till maximalt 17 och samtidigt ökade med Riksdagsreformen 1723 ständernas inflytande genom utnämningssätt. I sammanhanget bör de kända ”partierna” *mössorna* och *hattarna* nämnas som var grupperingar som gick samman när ståndsriksdagen sammanträdde för att vinna genomslag, något som inträffade när tre av fyra stånd kom överens. Denna riksdagsverksamhet har parlamentariska inslag genom att de politiska sakfrågorna debatteras i ett öppet och fritt klimat, men intensiteten kan knappast jämföras med den professionella verksamhet som slår igenom med tvåkammarriksdagen 1866. Samtidigt innehöll också frihetstiden turbulens med ett kuppöversök av rojalister 1756 och fängslande av politiska motståndare. När världens äldsta tryckfrihetsgrundlag och offentlighetsprincip konstituerades i Sverige 1766 skapade det ökade konflikter mellan stånden, inte minst kom på naturrättsliga grunder adelns privilegier att ifrågasättas.⁴⁵

Nästa regeringsform tillkommer 1772 efter en statskupp av Gustav III, varpå frihetstiden ersätts med den Gustavianska tid som sträcker sig till 1809. De tidigare liberaliseringarna kom ur ett politiskt perspektiv avstanna och med den så kallade *Förenings- och säkerhetsakten* 1789 hade enväldet återuppstått. I praktiken kunde Gustav III bestämma allt själv, inklusive krigsförklaringar och fredsdeklarationer, med undantag för skatter som fortfarande behölls i ständernas regi samt den dömande makten, där kungen i det fall han ville delta i högsta domstolens sammanträden hade två röster. Kungen lyckades ta vara på missnöjet mot adelns privilegier och vända de ofrälse stånden mot adeln, men Gustav III:s hårda linje kom också att ge honom många fiender, bland annat kapten Jacob Johan Anckarström som i ett attentat på Stockholms Opera 1792 skjuter kungen, som dör till följd av skadorna 29 mars. Eftersom att sonen, Gustav IV Adolf, endast är 13 år gammal när kungen dör så går hans farbror Hertig Karl in som förmyndare. Den tid som följer från myndighetsdagen 1796 fram till statskuppen 1809 är inte lika polemisk som den linje som företräddes av Gustav III, men inte heller något avbrott från den. När Sverige blir indraget i kriget mot Ryssland representerar Gustav IV Adolf envishet ett slags stormaktsförflutet, där gränserna ska hållas till varje pris och utan hänsyn till att den kraftiga opinionen mot honom.⁴⁶

⁴⁵ Carlsson och Rosén 1961 s. 290-320.

⁴⁶ Carlsson 1944 skriver att Gustav IV Adolfs politik var ett resultat av de rådgivare han anförtrorde sig, men också att kungen lät sina känslor ta över och påverka politiska beslut, s. 332, 391. Alm 2002 menar att Gustav IV

UPPTAKT, STATSKUPP OCH REGERINGSFORM 1809

Under 1800-talets första år är Europa helt präglad av Napoleons krig. Medan Gustav IV Adolf tillät personliga känslor styra utrikespolitiska relationer, exempelvis när han 1804 bröt alla diplomatiska förbindelser med Frankrike på grund av att han blivit sårad av omdömen i den franska pressen, försökte kungens rådgivare ha en mer neutral och realpolitisk ställning. Den rysk-brittiska relationen bröts i december 1807 genom en överenskommelse – *Tilsitalliansen* - mellan Napoleon och den ryske tsaren Alexander I, ett faktum som helt ritade om den geopolitiska kartan i Sveriges närområde. Överenskommelsen dikterade att Danmark och Sverige skulle stänga sina hamnar för britterna, Sveriges vid denna tid viktigaste handelspolitiska partner. Gustav IV Adolf vägrade bli allierad med Napoleon, men blev i sitt närområde allt mer ensam för den linjen då Danmark stod på Frankrikes sida. Den 21 februari 1808 gick ryska trupper in i Finland och Sverige riskerade nu inte bara krig mot sin nyblivne östra fiende, utan också anfall från Frankrikes allierade i söder. Ett svenskt fälttåg under sommaren 1808 försökte slå tillbaka Ryssland, men utan några för kriget större konsekvenser. När de sista svenska trupperna i december lämnade Finland var dessa drabbade av sjukdomar och svält. Gustav IV Adolf var närmast ensam om övertygelsen att Finland kunde återtas och hans planer för ett nytt fälttåg 1809 tolkades av officerare och ämbetsmän som kungens totala brist på realism för dessa omständigheter. Sverige finansiella förutsättningar var dessutom krisartade. Kungens allt mer långtgående planer på att finansiera ett krig som få ansåg var möjligt att vinna, tolkades som tecken på hans inkompetens som regent.⁴⁷

Motståndet mot kungen fanns framförallt hos eliten bland officerare och ämbetsmän. En drivande gruppering samlades i Stockholm hos Jacob Cederström, en förmögen men från kriget mot Ryssland skadad löjtnant. På grund av att bostaden blev en samlingsplats fick denna gruppering namnet ”den Cederströmska klubben”, även om han själv inte betraktades av sina jämlingar som en ledare. En ledargestalt kan istället finnas i *Georg Adlersparre* som är stationerad med sina trupper i Värmland och ansluter till den Cederströmska klubben vid årsskiftet 1808/09. Den centrala uppgiften handlade om att planera hur Gustav IV Adolf kunde avsättas, och ersättas med en ny ledare för Sveriges situation. Men istället för att mörda kungen, likt mordet på Gustav III 1792 och tidigare planer på att mörda Gustav IV Adolf,

Adolf förlorar makten *inte bara* på grund av yttre omständigheter utan därför att han inte lyckades etablera sin legitimitet s. 261-268.

⁴⁷ Carlsson och Rosén 1961 s. 290-320, s. 272-293, Carlsson 1944, s. 193-204.

handlade konspirationsplanerna denna gång om att *inte* bruka våld utan få kungen att abdikera frivilligt. När dessa planer skulle skrida till verket i februari 1809, stoppades dem i sista minut av en annan central aktör, *Hans Järta*, som poängterade att för riskfyllda och oplanerade operationer kunde eskalera till våld. När Georg Adlersparre får upplysningar om de inställda planerna i februari tar han saken i egna händer och förflyttar sin arme succesivt mot Stockholm. I mars får Gustav IV Adolf kännedom om Adlersparres rörelser, som han först inte tog på allvar, och förbereder sin avresa. Den 13 mars grips kungen på sitt rum i Stockholm slott av de få officerare som finns på plats i syfte att hindra avresan till Skåne där mer rojalistiska sympatisörer fanns. Efter att Gustav IV Adolf fängslats skickas 14 mars en ständerinkallelse ut för sammankallande av riksdagen i maj och samtidigt *pausas krigsgården* som finansierar det pågående kriget. Sverige tar alltså *steg tillbaka* från de *utrikes* angelägenheterna och går in i ett slags *undantagstillstånd*: den gamla grundlagen har förlorat sin giltighet men där ingen ny har blivit antagen. Eftersom Ryssland vägrade fredsförhandla med ”en olaglig regering” behövde den nya styrelsen legitimera sin makt i form av en ny regeringsform. Tillståndet i Sverige efter statskuppen 13 mars var både spänt och förvirrat, vilka forna erfarenheter som skulle prioriteras och vad som väntade i framtidens horisont, fanns det delade meningar om. Statskuppen var ett fullbordat faktum, men striden om nationens vägval hade bara börjat.⁴⁸

Mellan statskupp och grundlag

Den period som följer statskuppen kan sammanfattas i två delar och grupperingar.

Initiativ att styra processen från 13 mars utgår i *konseljen*, en form av övergångsregering, där den avsatte kungens farbror Hertig Karl utnämns till riksföreståndare. Hertigen förhåller sig däremot passiv under hela processen och är närmast en parantes i sammanhanget, även om Adlersparre, när han anländer till Stockholm i slutet av mars, försöker få hertigen vald till ny kung omgående, för att kunna skapa stabilitet och inleda fredsförhandlingar. Adlersparres försök misslyckas när riksdagen kräver inflytande i processen. Uppdraget att ge förslag till ny regeringsform fick en arbetsgrupp ledd av landshövdingen från Karlskrona, Anders af Håkanson. I denna grupp ingick inflytelserika ämbetsmän som *Axel Gabriel Silverstolpe* och den tidigare medlemmen i Cederströmska klubben Hans Järta. Det var däremot inte frågan om någon laginsats och Håkanson skrev i princip förslaget på egen hand, varför det kallades

⁴⁸ Protokoll ur Bondeståndet 4-5 maj 1809. Stjernquist 1959 s. 6-40. Carlsson och Rosén 1961 s. 299-306, Carlsson 1944, s. 244-364.

”Håkansonska förslaget”, även om landshövdingen var under inflytande av Adlersparre och andra medlemmar i konseljen. Arbetsprocessen avstannade under mitten av april när aktörer som Järta och Silverstolpe började driva opinion för en annan riktning. Även andra viktiga texter får spridning och bildar opinion, författade av bland andra *Adolph G. Mörner* och *Lars August Mannerheim*. När riksdagen samlades i maj dröjde det inte länge innan konseljens förslag nått en återvändsgränd. I riddarhuset den 8 maj proklamerade Jacob Cederström ”då fråga är att antaga en Konung, tror jag principen vara, att *först* hava den konstitution avgjord, *varefter* han skall styra landet”. Håkanson lämnade därefter Stockholm för att återvända till Karlskrona. Till Adlersparres frustration förlorade konseljen initiativet och riksdagen tog över initiativet i processen.⁴⁹

Det nya arbetet i Sveriges första konstitutionsutskott inleddes direkt efter att ständerna valt sina ledamöter den 12-13 maj. För Bondeståndet, Borgarståndet och Prästståndet innebar detta tre ledamöter vardera. Adeln fick avsevärt större inflytande med hela fem ledamöter, bland andra Silverstolpe, samt ordförandeskapet som gavs till Mannerheim. Till sekreterare fick den tidigare adelsmannen Hans Järta förtroendet, men utan någon rösträtt vid voteringar. Arbetet i utskottet fortlöper utan några voteringar under den första veckan och när pingsthelgen inträder kring den 20 maj 1809, råder enighet i utskottet. Därefter följer en del stridigheter som kräver voteringar inför att regeringsformen ska slutjusteras 1 juni. Trots svåra omständigheter med krig och konflikter, statskupp och inre stridigheter antas den nya regeringsformen i juni. Den gustavianska eran var begraven, Hertig Karl blir kung Karl XIII och Sveriges nya regeringsform 1809 kom att bli en av världens äldsta.⁵⁰

Frågan för historieskrivningen är om revolutionen därmed var fullbordad?

⁴⁹ Cederströms citat ur protokoll från debatt på Riddarhuset 8 maj 1809, s. 52, stavningen har här moderniserats, egen kursivering. Jmf Stjernquist 1959, s. 6-40 och Thermaenius 1959, s. 44-68.

⁵⁰ Carlsson 1944, s. 381-393, Stjernquist 1959, s. 6-40 och Thermaenius 1959, s. 44-68.

Aktörernas historiska orientering

JÄRTA – AMBASSADÖREN?

Hans Järta (1774-1847) är den aktör i historieskrivningen om ”1809 års män” som är mest kontroversiell.⁵¹ Delvis beror detta på att Järta befinner sig i flera olika sammanhang från den Cederströmska klubben till sin roll som sekreterare i Konstitutionsutskottet. Delvis beror det också på att Järtas åsikter över tid tolkats som ambivalenta, att den unge idealisten som år 1800 avsåg sig sitt adelskap i Riddarhuset och några år senare skrev förordet till den ”liberala” regeringsformen, står i stark kontrast till den negativt inställda och konservativa författaren som är aktiv i svenska akademien några årtionden senare.⁵² Därtill framkommer i förordet till den nya grundlagen, *memorial 1*, en av Järta författad text även om den är undertecknad av hela utskottet, vad som tolkats vara en ”nationell” prägel.⁵³ En etablerad tolkning, som bryter med denna statsidealistiska förståelse av regeringsformen, är att Järta ”blott var en sekreterare” i konstitutionsutskottet, inte en ledamot med rösträtt och därför kan inte haft ett formellt inflytande i dess utformning.⁵⁴

HANS JÄRTA
Målning av J. G. Sandberg 1828
Foto SPA

Hans Järta är empiriskt intressant eftersom han formulerar konstitutionsutskottets *kompromiss* som förbinder statskuppens legitimitet med monarkins bevarande. Aktörsperspektivet breddas här något eftersom Järtas ord godkänns med undertecknandet från samtliga ledamöter i Konstitutionsutskottet. Det handlar därför inte om Järtas formella makt

⁵¹ Hessler 1959, s. 130

⁵² Brusewitz 1965, s. 56-62

⁵³ Jmf citat i forskningsläget av Pontus Fahlbeck – RF 1809 är ”Sveriges historia omskriven i paragrafer”. Kritik mot den av Pontus Fahlbeck företrädda statsidealistiska historietolkningen framförs av Zander 2001 i *Fornstora dagar, moderna tider*, s. 76, 95.

⁵⁴ Lagerroth 1959, s. 116

som sekreterare, utan hur Järta som en ambassadör för den historiska orienteringen i Konstitutionsutskottet (KU) motiverar och introducerar den nya tidens grundlag.⁵⁵

I Konstitutionsutskottets memorial sammanfattas samtida erfarenheter och förutsättningar.

”Det ännu fortfarande olyckliga krig, hvori vår fordne Konung sjelfrådiga personlighet störtat oss, war, efter de yttre formerna, för honom ett försvarskrig. Men om också i någon händelse skilnaden emellan anfalls- och försvarskrig säkert kunde bestämmas, och om det förra wore en Konung förbudet, hwilken Samhälls-magt kunde derifrån återhålla honom och skydda Stats-Författningen?”⁵⁶

Denna formulering är beskrivande för den kompromissvilja som utskottet försöker förmedla. Den upplevda erfarenheten av krig och envælde motiverar *inte* avskaffandet av monarkin. Inte heller begränsas regentens makt gällande krig och fred, tvärtom är det kungens uppgift att skydda landet mot dess fiender efter bästa förmåga. Att den tidigare kungens förmåga varit så bristfällig att det krävdes en statskupp för att få landet i en annan riktning kan snarare tolkas som en tillfällighet än ett systemfel.⁵⁷

Utskottet har livligt känt och klart insett, att en lagligen bestämd och därigenom befastad Styrelse-Makt utgjorde nu vårt Samhälles viktigaste angelägenhet, och att endast ett snart och enigt fastställande av denna makt kunde bevara Rikets självständighet och inre lugn, bägge hotade av en fiende, vilken icke alltid emot Svenska folket vände krigets vapen allena.⁵⁸

Det framstår uppenbart för utskottet att såväl kriget mot Ryssland som nationens inre lugn är beroende av den nya grundlagen varför det är denna, och inte kriget i sig, som varit en prioritet. En bärande argumentation och idé är den allmänna opinionens samförstånd ”än sedan en allmän nöd och allmänt insedda faror skapat ett allmänt tankesätt.”⁵⁹ Grunden för denna argumentation kan skönjas i erfarenheten om att en grundlag bara är så beständig som dess medborgare tillåter den.

Denna tanka ligger till grund för Utskottets hela arbete. Utskottet föreslår ej stora och lysande förändringar i vår stats-författnings åldriga grundformer. Det har trott, att sådana former icke böra lättsinnigt omskas, aldraminst i de första stunderna af en återwunnen frihet, under en då oundviklig söndring af tankesätt. Det har trott, hvad exemplet af Europas friaste Stat äfwen bewisar, att för en Nations allmänna rätt och Medborgares

⁵⁵ Undantag för Järtas formuleringar utgör motivering för paragraf 13 som är författad av J. D. Valerius om justitieråden i högsta domstolen. Jmf KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 150, 205

⁵⁶ KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 156

⁵⁷ KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 155-157

⁵⁸ KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 151

⁵⁹ KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 153

personliga frihet och säkerhet finnes intet stadigare wärn, än dessa former, omgifne af seklers helgd och befastande af en allmän national-kraft.⁶⁰

Formuleringarna om förändringens bristande storslagenhet utan rotade i gamla traditioner, kan tolkas som ett lugnande besked till den opinion som inte var mottaglig för ett omskapande och nytt tillstånd. Den formen av förändringar, skriver Järta, omskapas inte på någon tillfällig och temporär grund, i synnerhet inte inom den känsliga tid som följer tillståndet av befrielsen från enväldet. Argumentationen är närmast motsatsen till revolutionstendenser.⁶¹

Magten att stifta, ändra, upphäfwa och förklara lagar i deras egentliga bemärkelse tillhör, efter Utskottets förslag, likasom tillförene, Rikens Ständer gemensamt med Konungen. Utskottet, som föreser att den Grundlag Rikens Ständer nu komma att fastställa icke kan blifwa fullkomlig, har welat öppna en möjlighet att förbättra den, när ett mer än tillfälligt allmänt tankesätt derom hunnit stadgas. Denna möjlighet borde likwäl wara omgifwen af förswårande formaliteter, nödwändige för att afhålla icke nog betänkte försök och förekomma förhastade beslut. (...) icke under något tillstånd af wåld eller folk-yrsla en Stats-förändring må kunna med sken af laglighet genomdrifwas, har utskottet fastställt den grundsats, att hwarje sådan föreslagen förändring icke förr än å den nästföljande Riksdagen skall kunna antagas.⁶²

Inte heller styrelseskicket förändras och man kan ifrågasätta hur mycket av kungens makt som blivit begränsad. Någon regelrätt maktindelning är det inte eftersom kungen fortfarande innehar den största makten och dessutom sitter på flera stolar i både dömande, styrande och lagstiftande form. Snarare är det ett första steg mot ökad balans mellan styrande och lagstiftande makt, det går samtidigt att diskutera huruvida detta är erfarenheter baserade på frihetstidens förutsättningar eller förväntningar på mer omfattande reformer.⁶³

Magten att styra tillkommer, efter Utskottets förslag, odelad Konungen, men Hans beslut kunna icke förhastadt fattas, icke bestämmas efter ensidiga underrättelser och råd af dolda personer utan ansvarighet. Han måste i alla mål låta sig upplysas af ett offentligt Stats-Råd, hwars Ledamöter, ställde under ansvarighet icke blott för deras yttrande rådslag, utan äfwen för deras tystnad.⁶⁴

Den starka betoningen på de nationella erfarenheterna och bristande innehåll i utskottets memorial gällande internationella lärdomar bör tolkas utifrån dess *enande syfte* inför att den

⁶⁰ KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 153

⁶¹ Arendt 2021, s. 28-31. Koselleck 2004, s. 171-177.

⁶² KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 158-159

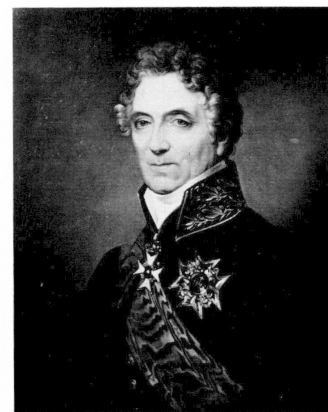
⁶³ Jmf Andréén 1959 *Konstitutionsutskottets memorial nr 1*, s. 95-98 som menar att Montesquieu ”anda” präglar memorialet. Brusewitz 1965, s. 99-103 om konstitutionsutskottets stora kompromiss.

⁶⁴ KU *Wördsamt memorial* (1809) 1940, s. 154

nya regeringsformen skulle antas. Att Järta i sin retorik beskriver en yttre fiende och Sveriges flera sekler långa traditioner betyder inte att de internationella lärdomarna varit oviktiga, snarare är det ett sätt att legitimera både monarkins bevarande och statskuppens nödvändighet. Denna dualism mellan det förflutnas erfarenheter och kompromiss med mer långtgående förändringar är knappast den franska revolutionens kännetecken, inte eller resultatet av den amerikanska. Men oavsett vad aktörerna ville ha för utveckling var dessa underkastade folkets stöd, den lärdomen lyser klarast i utskottets slutsatser.

MÖRNER OCH LÄRDOMARNA FRÅN PARIS

Adolf Göran Mörner (1773-1838) var hovman, ämbetsman och politiker, bland annat som sekreterare för utrikes brevväxling och deltagare vid riksdagarna 1800 och 1809-10. Mörner var själv vittne till författningsdebatter i Paris under tre månader 1795, vilket antas påverkat hans politiska inställning. Mörner blir i juli 1809 invald i Konstitutionsutskottet, inte minst på grundval av sin konstitutionella kunskap, men då är redan det stora arbetet med regeringsformen avgjord. Det som lär ha spelat större betydelse för Mörners inflytande är sin vänskap till andra medlemmar i KU, exempelvis Hans Järta och Axel Gabriel Silverstolpe. Det faktum att Mörner så snart efter Regeringsformens antagande blev invald i KU, kan tala för att han anses spelat en vägledande och rådgivande roll även innan sitt eget inträde. Bland annat fäster Axel Bruswitz stor vikt vid Mörners inflytande i sin forskning. Stor vikt har den av Mörner utgivna skriften *Reflexioner i anledning af närvaranade politiska ställning*, publicerad i april 1809, och som ansluter den tid då Anders af Håkanson genom sitt arbete försöker forma ett utkast till regeringsformen i kölvattnet av statskuppen i mars. Bruswitz framhåller att texten är författad innan Mörners ankomst till riksdagarna i Stockholm i maj 1809, antagligen på sin herrgård utanför Örebro, men eftersom den utgår från statskuppens händelser och sammankallningen av riksdagen måste texten författats efter 13 mars 1809. Mörner är således geografisk och formellt utanför den innersta styrande kretsen av aktörer, men kom trots det att få avgörande inflytande för de förväntningar som etablerades under den

ADOLPH MÖRNER
Målning av J.G. Sandberg
Foto SPA

formativa processen av regeringsformen 1809.⁶⁵

Mörner understryker inledningsvis av sin uppsats sitt utanförskapsperspektiv eftersom han ”lefver skild ifrån affairerna” och bara ”suppositionsvis känna de styrandes planer och afsigter”.⁶⁶ Vidare sammanfattar Mörner tre ”huvudfrågor” inför riksdagen i maj: tronföljden, finanserna och regeringsformen. Av dessa tre ägnar Mörner sin huvudsakliga uppmärksamhet åt regeringsformen. Gällande tronföljden konstaterar Mörner att det beror på ”vår ställning med utrikes magter och är så nära förenad med fredsverket”, där han menar att det pågående kriget är en realitet som inte kan förbises innan dess att ”man närmare lärt känna våra grannars påståenden och afsigter”. Däremot, konstaterar Mörner, ”menige man äro tillgifne det nu regerande konungahuset” och ”är det dock ostridigt, att konungahusets bibehållande hafve en lätthet mera att vid andra tillfällen ega deras opinion på sin sida.” Tronföljden är således en fråga om den allmänna opinionen i Sverige, vilken enligt Mörners bedömning är konungamaktens sida, samt de utrikes angelägenheterna som i grunden handlar om att Sveriges fiender ska acceptera en ny regent.⁶⁷ En viktig poäng är att det hos Mörner, trots att han flera gånger i sin uppsats beskriver händelseförloppet i termer av revolution, inte är en fråga om att avskaffa monarkin, utan bara betona de omständigheter som den nya regenten behöver ta hänsyn till, den allmänna opinionen och krigsangelägenheterna.

Ingen är mera än jag öfvertygad om det närvarande regeringssättets felaktighet. Felen ligga ej blott uti den verkställande magtens allt för stora öfvervigt, uti dess genom säkerhetsacten sig tillegnade rättighet att ensam kunna föreslå ämnen, som kunna komma under öfverläggning, uti dess rätt att efter godtycke förklara hvad som bör hemligt hållas eller ej, uti bristen på motvigt, sedan ständer äro åtskilda. Men felen finnes äfven och hufvudsakkeligen uti nationalrepresentations beskaffenhet, uti ståndens fördelning och sammansättning.⁶⁸

Mörner för ett relativt omfattande resonemang som både behandlar den styrande och exekutiva makten, kungen och hans rådgivare, samt den lagstiftande makten i form av de fyra olika stånden. Mörner är kritisk till hela denna processuella karaktär och refererar till

⁶⁵ Jmf Brusewitz *Författningskompromissen i Kring 1809* Björklund 1965, s.69-78. Mot Brusewitz slutsats kring Mörners centralitet och betydelse för tillkomstprocessen av RF riktar Edvard Thermaenius kritik som poängterar att Mörner vid sitt författande befann sig på sin gård utanför Örebro och inte ankom till Stockholm fören 27 april 1809. Denna konflikt är som tidigare nämnt exempel på hur olika analysenheter sammanblandas. Mörner är en egen aktör och om han bedöms som en sådan spelar det mindre roll huruvida hans författande föregåtts av korrespondens med exempelvis Järta eller Silverstolpe som Thermaenius kritiserar. Att Mörner rent generellt haft betydelse för processen, bland annat genom sitt eget författande, bör ändå som Brusewitz menar, vara en rimlig slutsats på grund av sitt inträde i KU i juli 1809.

⁶⁶ Adolf Göran Mörner *Reflexioner i anledning af närvarande politiska ställning*, april 1809, ur 1809 års regeringsform Några aktstycken belysande dess tillkomst 1940, s. 105.

⁶⁷ Mörner (1809) 1940, s. 105.

⁶⁸ Mörner (1809) 1940, s. 106

Emmanuel Joseph Sieyès, en politiskt aktiv teoretiker under franska revolutionen i formerandet av en ny konstitution och som något paradoxalt deltog i den statskupp som förde Napoleon Bonaparte till makten. ”Sieyes har sagt, att delning blott är anarchie, att enhet blott är despotisme”, skriver Mörner och syftar på att en skicklig regent kan vända de olika stånden mot varann i syfte att paralysera eventuellt motstånd genom ”den bekanta regeln divide et impera”.⁶⁹ Mörner konstaterar därför att hela representationssystemet är ”omöjligt att försvara” och att han själv ”kanske mer, åtminstone lika lifligt som någon annan skulle önska dess radicala förbättring”.⁷⁰

Samtidigt framstår realpolitiska insikter hos Mörner, som trots sina starka övertygelser om att hela det representativa systemet kräver en omvandling, förhåller sig till den breda skepsis som brett ut sig hos allmänheten sedan statskuppen i mars. Mörner beklagar sig över individer, som han menar tjänar på ”det förra systemet”, vilka vill ”ingjuta farhågor och misstankar” till en allmänhet som ”af naturen är misstänksam och afundsjuk”, och föreslå att det är revolutionens herrar som försöker dra nytta av den nya utvecklingen.⁷¹

Det är sant, att ett sätt att vederlägga dessa ryckten vore att förklara ståndsskilnaden vid riksdagarne upphäfvnen, att med visse högre embeten och majorater förena de egenskaper, som fordrades för att tillskapa ett öfverhus, och att sedan uti ett underhus förena alla de andra stånden.⁷²

Mörner skriver att denna nya ordning, med ett över- och underhus i vilket ständerna avskaffas, vore hans personliga önskemål. Det är dock inte så enkelt att personliga önskemål är den enda vägledaren. Mörner skriver att Frankrikes ”hufvudfel att hafva infört en schisme i kyrkan igenom den ed den fordrade af presterne”, i den allmänna entusiasm som ”franska revolution upptäckte”. Utifrån denna jämförelse frågar han sig ”huru mycket mer skall icke presthat och regeringslystnad vara att befara uti en tidepunkt, då fröen till misstankar och oenighet redan gifvas?”. Poängen här, skriver Mörner, är inte religionsfrågan utan hur enskilda intressen utnyttjar och bedrar en naiv och ”vidskeplig allmänhet”. Det är därför han också föreslår en särskild ansvarsskyldighet för de rådgivare – ”ministrar” – som hjälper kungen med styrelsen av landets angelägenheter. Det framstår hos Mörner som att

⁶⁹ Mörner (1809) 1940, s. 107. Franska revolutionen hänvisas också mer utförligt, s. 109-110

⁷⁰ Mörner (1809) 1940, s. 107

⁷¹ Mörner (1809) 1940, s. 109

⁷² Mörner (1809) 1940, s. 109

allmänhetens opinion kan svänga snabbt, och lika lätt som framsteg vunnits, kan de i nästa stund vara förlorade.⁷³

Men en regeringsform är icke lika lätt stadgad, som den är skriven. Och i en tid, då omständigheterna skulle fordra stora upoffringar, då allmänheten således alltid skulle få att klaga öfver dyra tider, huru lätt vore icke, att omständigheternas svårigheter blefve med regeringsformen förblandade, och att de missnöjde skulle af de ena betjena sig och förklena den andra?⁷⁴

Mörner pendlar i sin text mellan förhoppningar ”måtte allt det goda, som kan erhållas, nu blifva uträttadt!” och förväntningar ”att uprätta jernvigten emellan den lagstiftande och den verkställande makten och att gifva regeringsformen en garantie, tillräcklig till dess orubbade bibehållande äfven emellan riksdagarna”.⁷⁵ Mellan dessa förväntningar och förhoppningar framgår det också vad Mörner själv tror kommer inträffa ”måtte man icke försumma att öfverväga svårigheterna att i framtiden bereda det ändamål, som icke nu kan vinnas”.⁷⁶

Mörner ger exempel på historiska erfarenheter som han menar är ”grunderna för min opinion”. Frihetstidens genombrott är han kritisk mot eftersom att det mellan ständerna inte råder jämlikhet och dels för att kungen var tvungen att vinna en majoritet hos sina ministrar i frågor om landets styrelse.⁷⁷

Uti 1720 års regeringsform synes ett märkbart sträfvande att igenom rådets och collegiernes förenade åtgärd inrätta ett aristokratiskt embetsmannavälde, där konungen snarare vore den förste representanten än den, som verkställande magten egentel:n vore anförtrodd.⁷⁸

Samtidigt är Mörner inte heller någon förespråkare av 1789 års säkerhetsakt ”som betog ständerna propositionsrätten” och gav ”den verkställande magten sin öfvervig”.⁷⁹ Mellan dessa utvecklingar och ytterligheter ansas hos Mörner en mellanväg, kungen ska få välja sina ministrar och dessa ska i sin tur hållas ansvariga av folkets företrädare. Samtidigt är det inte tal om att kungen ska hållas ansvarig för sina handlingar, i de fall riket har styrts i fel riktning måste detta bero på dåliga råd och inflytande från ministrarna. Därför poängterar Mörner

⁷³ Mörner (1809) 1940., Citat s. 109. Om ansvarsutkrävande av kungens ministrar se s. 116-120.

⁷⁴ Mörner (1809) 1940., s. 109

⁷⁵ Mörner (1809) 1940, s. 114

⁷⁶ Mörner (1809) 1940, s. 111. Jmf Arendts 2021, s. 35, 49 revolutionsbegrepp och ”ny ordning i tiden”.

⁷⁷ Jmf Carlsson 1961, s. 96-105.

⁷⁸ Mörner (1809) 1940, s. 114

⁷⁹ Mörner (1809) 1940, s. 115

ministrarnas ansvarsskyldighet mot ständerna och föreslår vidare att den högsta domstolen ska utgöra ett slags konstitutionsutskott för att bedöma maktmissbruk. Domstolen ska utgöra ett eget mandat som utgår i den opinion som folket representerar och där ge uttryck för vad som kan beskrivas som ett allmänt rättsmedvetande.⁸⁰

Det är nu frågan att bota olyckorne och förekomma dem för framtiden. När ständernas organisation kan ge anledning att förmoda hos dem alla någon slags jemnhet i insigter, någon höjning öfver det blotta enskilda interessets synpunkt, torde de öfriga delarne af styrelsen också därigenom me mera lätthet kunna organiseras. Förmodeligen lär det aldrig blifva fråga om att införa det rådets förmyndarskap, som utgjorde basis af 1720 års regeringsform.⁸¹

Denna betoning på *det allmänna* slår an det tema som Mörner menar leder honom på den ort han verkar, och tror sig veta representerar folkets opinion. Erfarenheternas lärdomar är att motverka särintressen och förväntan på framtiden är att detta bäst sker genom att balansera makten.

ADLERSPARRE – DEN GODA FÖRLORAREN?

Georg Adlersparre, överste löjtnant för västra armen, blev rekryterad till den ”Cederströmska klubben” i januari 1809 och blev erkänd som dess ledare eftersom det krävdes militärer av hög grad för att legitimera statskuppen och säkra kontrollen över processen. Adlersparre kom dock att spela en mer marginell roll än han räknat med, framförallt eftersom han befann sig med sina trupper krigsplacerad i Värmland och därmed långt från maktens centrum i Stockholm. När Adlersparre fick kännedom om att statskupps genomförande, vilken ursprungligen planerades äga rum 8 februari 1809, stoppats av en annan medlem i den Cederströmska klubben – Hans Järta – en tidigare god vän till Adlersparre, skapades motiv att ta statskuppsprocessen i egen regi. Hans Järta hade vid 1800 års riksdag av sagt sig sitt adelskap och slutat som medlem av riksdagen, i vilket han gjort sig känd som en ledande kritiker av det Gustavianska enväldet, men var kritisk

G. Adlersparre.
Öfvermåling af F. Westin. 1809. Drottningholm.

⁸⁰ Mörner (1809) 1940, s. 120-123. Jmf Brusewitz 1965, s. 70-78

⁸¹ Mörner (1809) 1940, s. 105

till den dåliga förberedelsen inför statskuppen i februari och att det fanns en risk för att våld skulle utlösas om övergången inte skedde på ett ordnat sätt. Adlersparres kännedom om detta svek fick honom att försäkra sig om sina fienders agenda om han skulle flytta sina trupper mot Stockholm, i vilken han mottog en försäkran om att inga initiativ skulle tas. I Karlstad samlade Adlersparre sina trupper den 7 mars och intygades om deras lojalitet. Adlersparres tidigare författade skrifter började tryckas i Karlskrona och spridas ut i landet, bland annat proklamation som skrev i januari samma år när Adlersparre anslutit till den Cederströmska klubben, vilken uppmanade till ”en marsch mot Stockholm i och för åstadkommande av fred, riksdagsinkallelse och inställande av krigsgården”. Sammanlagt samlades en styrka på 3 000 man, vilka förflyttade sig succesivt mot Stockholm, via Örebro den 14 mars när Adlersparre på kvällen mottog beskedet om att Adlercreutz hade satt Gustav IV Adolf i arrest. Kungen hade visserligen mottagit underrättelser om vad som sades vara i görningen men valt att inte tro på dem förens den 12 mars när han förberedde sig för en avresa till den södra armen i Skåne som var mer lojala kungen. Det var mellan Gustav IV Adolfs närmande hot från Adlersparre i väst och kungens räddning genom att resa söderut, som den spontant situationen uppstår för kungens ämbetsmän. Dessa valde att den 13 mars föregå kungens avfärd söderut genom sin uppmuntran till generaladjutanten Carl Johan Adlercreutz att ingripa, vilket han verkställde i sällskap med endast en handfull officerare. En ofta återberättad scen finns härifrån då kungen lyckades fly ifrån sitt rum efter arresteringen men upptäcks och grips återigen på borggården. Trots dessa omständigheter utbryter inte något tumult eller våld, och när Adlersparre tillslut anländer till Stockholm den 22 mars mottas han med stadsbornas jubel och tillrop. Vad som hade skett om Kungen lyckats nå den södra armen går bara att spekulera i, men troligen en mindre fredlig utgång än den som nu väntade. Det bör också framhållas att det inte i slutet av mars var långt ifrån en fullbordad process och det fanns många viljor om den riktning som skulle följa statskuppen. Adlersparre hade proklamerat, i *Tibbleprogrammet* 21 mars, att den nya styrelsen av riket skulle ha en ”antigustaviansk och demokratisk” inställning och där kungens farbror Hertig Karl omedelbart skulle bli Sveriges nya kung. Denna inställning delades av den konselj som i mars och april ägde processen för den *nya* riktningen, bland annat genom en ny regeringsform och en ny regent, men inte minst kom själva processen *hur* detta skulle utvecklas bli en central

brännpunkt för de inblandade.⁸²

För att förstå Adlersparres passivitet har ett hundratal brev och bevarade handlingar bearbetats.⁸³ Av denna undersökning har det däremot inte framkommit några uttryckliga skäl som motsvarar de övriga aktörernas historiska orientering. I ett brev från den 8 maj 1809 skriver Adlersparre till sin nyförlovade Louise ”Nu nalkas det politiska stojet, som gör min afsky, som alltid gjort det”.⁸⁴ Nästa dag är Adlersparre på bättre humör och meddelar sin Louise ”de viktigaste nyheter, Sverige någonsin haft”, nämligen att Adlersparre ”nyss hemkommit ifrån rikssalen, der vi roat oss med att afsätta en Konung, en Kronprins och hela den racen i nedstigande lina”, även om han också avslutar sitt brev med att han återgår till ”det ledsammaste jag vet, som är riksdagsbråket”.⁸⁵ I sina brev framstår Adlersparre inte som någon aktör med egna maktanspråk utan som en bekymrad realist med utgångspunkt i det han kan, sina militära erfarenheter.

Här gifves ett parti, som tycker att Sverige borde hastigt hafva en nerfull styrelse, som kan rycka ur afgrunds djupet, som kan erbjuda fred åt fienden eller möta honom med kraftfulla anstallter. Till detta parti hör jag. Här gifves ett annat, som vill tvista och gräla om regeringsform och allt, under det fienden marscherar. Ryssland har förklarar, att det ej ger stillestånd utan krig eller fred, men att det ej underhandlar om fred med någon provisionel styrelse. Napoleon sade: Jag erkänner hertigen som konung. Nu har man nödgats inberätta till Ryssland och Frankrike, att den gamla familjen är afsatt men utan att tillika kunna säga, att någon kommit i stället. Detta ger dem ej ett högt begrepp om vår samdrägt och styrka.⁸⁶

Även om Adlersparre inte ger några tydliga svar på sin passivitet måste detta förstås mot bakgrund av att han ”tillåter” ett annat ”parti”, som tar kontroll över konstitutionsutskottet med företrädare som Silverstolpe och Järta. Med sina 3 000 lojala soldater i Stockholm, medlem i konseljen från sin ankomst och med ett gott öra hos Hertig Karl, finns praktiska möjligheter att ta saken i egna händer, i synnerhet om det *är en revolution*. Det toleranta resultatet kan snarast tolkas som att Adlersparre inte såg någon annan utväg än att låta *processen ha sin gång*, oavsett hur missnöjd han blev med dess slutsatser. Adlersparres ursprungliga mål handlade om slutet på det gustavianska enväldet och för detta firade han en seger, men denna

⁸² Citaten ur Carlsson 1961:293. Sundin 2006:47-66.

⁸³ Adlersparres brevväxling med sin fru 1809-1814, publicerad av Toijer 1960. Bevarade handlingar ur Clason 1910 *För hundra år sedan II*.

⁸⁴ Adlersparre 8 maj 1809, Toijer 1960, s. 27.

⁸⁵ Adlersparre 9 maj 1809, Toijer 1960, s. 28-29.

⁸⁶ Adlersparre 9 maj 1809, Toijer 1960, s. 29-30

var redan avgjord innan han anlände till Stockholm. Som ”den gode förloraren” fungerar däremot Adlersparre som belägg för den *fredliga* statskuppen i Sverige 1809, en stark kontrast mot den våldsprägel som i Arendts definition präglar alla revolutioner.⁸⁷

ORDFÖRANDE MANNERHEIM

Lars August Mannerheim (1749-1835) fyllde 60 år 1809 och vann genom sin senioritet utnämningen som Konstitutionsutskottets ordförande. Mannerheim var en erfaren politiker som deltog på de flesta riksdagarna sedan 1778 och kom att under Gustav III att bli kallad ”rakkniven” för sin korta och syrliga kritik mot kungen under sent 1780-tal, även om han också bidrog med rådgivning i kungens ”hemliga utskott” för rikets ekonomiska frågor. Att

LARS AUGUST MANNERHEIM
Målning (beskuren) trol av J Stålbom
Foto SPA

Mannerheim drog sig tillbaka under 1790-talet då han ägnade sig åt jordbruk och mer sporadiskt deltog i den allmänna debatten där i forskningen ofta jämförts med mer aktiva kritiker som Järta, Silverstolpe och Cederström. Det har tolkats som ett moderat förslag till ordförande för att nå kompromisser och slutligen framgång i antagandet av ny grundlag.⁸⁸

I Mannerheims text *Utlåtande i författningsfrågan 1809*, brukar bredvid Silverstolpe och Mörners texter, samt det Håkansonska förslaget, benämnas som olika former av ”förarbeten” som tillkom, publicerades eller fick spridning april och maj 1809, även om det för forskningen varit svårt att finna någon exakt datering i Mannerheims text. Axel Brusewitz menar att Mannerheim särskiljer sig från Silverstolpe och Mörner på så sätt att han ansluter till den svenska frihetstidens tradition medan de senare yngre kollegorna hämtar sin inspiration från den franska revolutionen. Brusewitz menar vidare att Mannerheims utlåtande tillsammans med Mörners och Silverstolpes utkast står i kontrast mot det ”konservativa regeringsförslaget” som Håkanson förlorade med.⁸⁹

Innehållet i Mannerheim utlåtande, trots att det bara rymmer drygt tio sidor, är fyllt med

⁸⁷ Arendt 2021, s. 31

⁸⁸ Jmf Stjernquist 1959, s. 20-23, Carlsson 1961, s. 300-302, Brusewitz 1965, s. 83-90.

⁸⁹ Brusewitz 1965, s. 89. Mot denna ståndpunkt står Stjernquist 1959, s. 8-14 som menar att det Håkansonska förslaget har underskattats och ger exempel på likheter med slutresultatet i RF 1809, dock erkänner också Stjernquist att det finns ”avgörande” skillnader s. 27 hos Håkanson, bland annat gällande kontroll av finanspolitiken och ministrarnas inflytande.

historiska referenser, från Birger Jarl, via Westfaliska freden till ”Carl XII:s tidevarf” och Gustav III.⁹⁰ Att Mannerheim berömmar vissa svenska kungar ger honom, snarare än att ge uttryck för några egentliga sympatier för dessa, en kontrast till de verkliga tyrannerna.⁹¹

Däremot var enväldet ensam orsaken till Sveriges olyckor under en annorlunda organiserad person, konung Carl XII. Ty det är ostridigt, att om hans gränslösa krigslystnad, hans hårdnackande envishet varit tillbakahållne af rådgifvare med rättighet att yrka att bevara rikets och dess inbyggares rätt och väl, hade aldrig riket blifvit försänkt i det djup af nöd, hvori det sig vid hans död.⁹²

Det ”envælde” och storhetssinne som Mannerheim finner i Karl XII menar han återkommer hos Gustav III som uppvisar samma tendenser. Den senare, argumenterar han retoriskt, ”genom hvilka meden han ändteligen ifrån den förste medborgaren ibland ett fritt folk blef detsammes despot” är inte ett ärende som han själv behöver avgöra utan för ”eftervärldens domstol” att besluta. Det hindrar inte Mannerheim från att konstatera att den situation som landet nu befinner sig i är ett resultat av Gustav III ”uppfyllda begär efter makt”. Med hänvisningar till maktövertagandet 1772 och säkerhetsakten 1789 menar Mannerheim att makten blev oinskränkt och personlig i ”efterträdarens järnhand”. Det är svårt att ta miste på Mannerheims egna slutsatser utifrån dessa erfarenheter som han målar med starka metaforer.⁹³

Har jag drakablod att därmed teckna de sista årens styrelse? Färger mörka nog att därmed måla rikets förluster, inbyggarnes förtryck, caricaturen af konung Carl XII:s tidevarf? Ännu förestående, men i själfågets ögonblick hämmade följderna af högfärdens, fäkunnighetens, ilskans och bigotteriets otyglade och en blott slavisk lydnad fordrande raseri? Måtte 129 års erfarenhet i hvarje svänskt bröst outplånligt intrycka den öfvertygelse, att enväldet under denna tiderymd 2:ne gånger fört riket på brädden af dess undergång, tillskyndat det oärsätteliga förluster.⁹⁴

Mannerheim hade som utskottets äldste man egna minnen från frihetstiden och det finns en viss tendens att han trodde att despotismens tid därmed hade brutits, varför han vill måla den senare utvecklingen med de mörkaste av färger. Det kan också vara förklaringen till att de historiska erfarenheterna uteslutande är hämtade ur en nationell kontext. Mannerheims roll som ordförande var att leda arbetet från förslag till undertecknad grundlag och även om han är starkt kritisk till de gustavianska kungarna innebär det inte en systematisk kritik mot själva styrelseskicket. Det framstår i Mannerheims formulering av ”enväldet under denna tidsrymd

⁹⁰ Mannerheim 1809 *Utlåtande i författningsfrågan 1809* ur 1809 års regeringsform Några aktstycken belysande dess tillkomst 1940, s. 94.

⁹¹ Mannerheim (1809) 1940, s. 92.

⁹² Mannerheim (1809) 1940, s. 92.

⁹³ Mannerheim (1809) 1940, samtliga citat från s. 94

⁹⁴ Mannerheim (1809) 1940, s. 94-95.

2:ne gånger fört riket på brädden af dess undergång”, som ett uttryck av hopplöshet lik en förälder som suckar över att ens egna barn aldrig lär sig av sina misstag. Detta uttryck av historiska orientering hos Mannerheim är inte kännetecknen för revolutionens genombrott, där man lika gärna skulle kunna argumentera för monarkins avskaffande. Mannerheims erfarenheter gör inte att han intar en roll som ”revolutionär”, tvärtom fungerar han som frihetstidens vittne och som utskottets ankare till det förflutnas *också goda* erfarenheter.⁹⁵

Stigen då nu fram till värksamhet I män af dygd, opartiskhet, vilja och förstånd! Hvilket tillfälle att förvärfa en oförgängelig ära, samtidens ärkänsla, efterkommandes vördnad! Bereden fäderneslandets sällhet genom utfinnandet *af medelvägen* emellan det framfarnes fördärfveliga ytterligheter i regeringsätt! Uppdragen demarcationslineen *emellan* en ej blott till ceremoniel reprenstation utan fast mera till befrämjande af invånarnes sannskyldiga väl och lycka riktad konungamagt och undersåtarnes billiga fri- och rättigheter!⁹⁶

Den ibland ironiserade svenska medelvägen av konsensusökande finner i riksdagens första ordförande av konstitutionsutskottet, en inslagen väg som skulle visa sig präglad av den moderna tidens politiska historia. Är detta vägval att betrakta som ett *novus ordo saeculorum* – en ny ordning i tiden? Snarare än genombrott till en ny tid, argumenterar Mannerheim, om en återgång till det normala tillståndet i frihetstiden. ”Demarcationslineen”, skriver Mannerheim och syftar på det som skiljer de olika utgångspunkterna i medborgarnas och kungens intressen, överbryggas genom att båda ger och bägge får tillbaka makten. Denna logik skulle antagligen få de flesta filosofer att vända sig om i graven, därför den bygger inte på en rak linje mellan det teoretiska idealet och det empiriska utfallet, snarare tvärtom. Det är en kompromiss mellan två diametralt olika intressen, och Mannerheim finner att den historiska erfarenheten talar för att det är Sveriges väg framåt.⁹⁷

⁹⁵ Koselleck 2004, s. 104

⁹⁶ Mannerheim (1809) 1940, s. 95. Egen kursivering.

⁹⁷ Mannerheim (1809) 1940, s. 95-97. Jmf Arendt 2021, s. 28, 168-169. Koselleck 2004, s. 99-100. Brusewitz 1965, betonar att Mannerheim är mer senior och traditionell än exempelvis Silverstolpe s. 85-89.

DEN REFORMVÄNLIGE SILVERSTOLPE

Axel Gabriel Silverstolpe (1762-1816) påbörjade tidigt ett försök till ämbetskarriär, bland annat som kanslist vid Riddarhusets kansliet. Tidigare forskning har betonat Silverstolpes växande intresse för fransk upplysningsfilosofi, i synnerhet naturrättens axiom att det finns okränkbara rättigheter blev en starkare övertygelse som tillslut fick Silverstolpe att byta karriär till askulant i Svea Hovrätt i syfte att en dag kunna praktisera juridik.⁹⁸ Dessutom var Silverstolpe skribent i olika journaler, tidskrifter och kom att bli erkänd som skönlitterär författare 1787 då han fick sitt första pris ”i vältalighet” från Svenska Akademin, en institution han själv blev invald i 1794 vid 32 års ålder. Vid samma tid var Silverstolpe också kammarherre och privatsekreterare till änkedrottningen Sofia Magdalena, en tjänst som han lämnade till följd av kritik mot Silverstolpes inträdestal i Svenska Akademin 1795 som tolkades som stöd för ”jakobiner”, en radikal grupp i den franska revolutionen under ledning av Maximilien de Robespierre. Silverstolpe fick året efter tillbaka sin tjänst hos Sofia Magdalena, som fick ett allt starkare intresse för att inte bara skriva om politik utan också praktisera den.⁹⁹

Det finns många skrifter, utkast och böcker skrivna av Silverstolpe, ändå råder det i forskningen ett relativt stort samförstånd kring vilken som är mest central för att förstå Silverstolpes inflytande i tillkomsten av regeringsformen och den historiska orientering mellan frihet och kungamakt som han ämnade sammanfoga. Denna broschyr, *Hvad synes Allmänna Opinionsen ønska till en, nu möjlig, Förbättring af Svenska statsförfattningen?*, annonserades första gången 4 maj 1809 i Stockholmspressen, och befinner sig i tid några dagar innan Jacob Cederström konstaterar det Håkansonska förslaget förlust i de tidigare nämnda orden ”Konstitution först, Kung sedan.” Silverstolpes text är också den av samtliga

AXEL GABRIEL SILVERSTOLPE
Gouache av J.E. Bolinder (?)
Foto SPA

⁹⁸ Askulant var ”praktik” i utbildningssyfte och som i juridisk mening innebar ett passivt deltagande vid rättegångar.

⁹⁹ Thermaenius 1959, s. 47-60, Brusewitz 1965, s. 77-83

undersökta som är tydligast och mest explicit utifrån denna uppsats hypotes och teori, detta framgår redan i inledningen av broschyren.¹⁰⁰

Hvad form bör gifvas åt Statens framtida tillstånd? Men hvad skall bestämma vidden eller gränsen af detta bör? Är det ej hufvudsakligen svaret på dessa frågor: hafve vi en Stat att nyskapa, eller en Stat att reformera? Tillåter möjligheten att absolut göra det förra? Föreskrifer nödvändigheten att blott göra det sednare? Eller råder visheten att man tillåter sig nyskapning i något, och i allt det öfriga åtnöjer sig med förbättring?¹⁰¹

Hos Silverstolpe framgår tydligt mer ingående teoretiska övervägningar än hos Mannerheim. Den explicita distinktionen mellan *nyskapa* och *reformera* ger också förutsättningar för att förstå det vägval som Silverstolpe menade Sverige stod inför 1809, och vilka erfarenheter som var betydelsefulla för det beslut som behövde fattas. Att *nyskapa* menar Silverstolpe kan jämföras med ”den sedan 30 år tillbaka ryktbara koloni i Norra Amerika” som ”i sin ensamhet” stod på jord av ödeland, utan traditioner, former, passioner och fördomar. ”En sådan stat”, skriver Silverstolpe, ”är icke Sverige: lyckönskom oss deröfver”.¹⁰² Att *reformera* är däremot att bekänna tidens beständighet ”som uppkommen likasom af sig sjelf, från en ringa början” och trots ”människans hela, långa utvecklingsbana” ändå bestått och förblivit densamma – ”en sådan Stat är Sverige: erkännom det och åtnöjom oss dermed”.¹⁰³ Det är högst relevant hur Silverstolpe kommer fram till dessa slutsatser, vilka erfarenheter som motiverar hans vägval?

Således, ehuru kanske för Sverige aldrig en lägligare tidpunkt funnits för en total ny-skapning af dess Regeringssätt, synes mig likväl, af hvad ofvan anmärkt är, att nyskapa är hvad man icke bör. Sverige är ingalunda i Norra Amerikas belägenhet: det är vida mer i Frankrikes för 20 år tillbaka. Det är mot naturen att en gammal Stat omskapas hastigt, att seklers vanor nedslås på en dag. Jag, som skrifver detta, såg med förtjusning, jag bekänner det, ett länge förtryckt folks representanters mäktiga och ädla försök att åter förhjelpa det till njutningen af alla sina medborgerliga rättigheter; men jag kände ej då, att intet folk i Europa är ännu genom sin upplysningsgrad moget att mottaga, än mindre att behålla, en fullständig medborglig frihet.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Silverstolpe 4 maj 1809 *Hvad synes Allmänna Opinionen önska till en, nu möjlig, Förbättring af Svenska Statsförfattningen?* ur 1809 års regeringsform Några aktstycken belysande dess tillkomst 1940, s. 126-139. Citat från Cederströms tal i Riddarhuset, protokoll 8 maj 1809.

Gällande forskningen har istället för centralitet och relevans av Silverstolpes text diskuterats hur denna fått inflytande från Hans Järta, Jmf Brusewitz 1965, s. 98-102, Thermaenius 1959, s. 44-60. Att försöka skilja på dessa vänners inflytande på varann och egna åsikter är försumbart då, som Brusewitz konstaterar, s. 79, bägge hade större umgängeskretsar och kan antas fått inflytande från många, och efter egen skicklig penna och stark övertygelse format sina texter. Dessutom skriver Silverstolpe, s. 138, ”af den opinion jag förmått ur flera olika folk-klasser samla”, varför han kan antas ta intryck av och ge uttryck för denna orientering, men ändå äga *sin egen* tolkning.

¹⁰¹ Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, s. 127. Kursivering i original.

¹⁰² Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, s. 127.

¹⁰³ Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, s. 127-128.

¹⁰⁴ Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, s. 128.

Silverstolpe konstaterar här varför den tidigare kolonin och den nya amerikanska staten inte går att jämföra med Sveriges många erfarenheter och gamla historia. Om det ska finnas en jämförelse måste denna ske mellan två lika stater, och i Sveriges fall finnes en sådan motsvarande stat i Frankrike. Det är också här Silverstolpe erkänner sina sympatier för den ursprungliga tanken i franska revolutionen, där upplysta medborgare kräver sina rättigheter, och den kritik hans inträdestal i Svenska Akademien fick för att sympatisera med jakobiner får ett visst erkännande här. I tidigare forskning har Silverstolpes liberala sinne betonats och att denna text fungerar som en brygga till en mer balanserad inställning, så att Silverstolpe inte uppfattas som kompromisslös likt de franska revoltörer han tidigare sympatiserat med. Det bör tilläggas, som inte klargjorts tidigare, att denna broschyr är författad i ett *erfarenhetsrum* där Silverstolpe själv befinner sig mellan en statskupp och konstituerande av en ny regeringsform, en för honom *ny* erfarenhet. Att sympatisera med den franska revolutionens utgångspunkter om jämlikhet, frihet och broderskap är en sak, att själv utgöra en aktör efter en statskupp och inför en ny regeringsform är något helt annat. Den form av reformism Silverstolpe föreslår är inte ens i sin *karaktär* revolutionerande eftersom monarkin består, kungen föreslås exempelvis endast hållas juridiskt ansvarig om han bryter mot regeringsformen. I forskningen har Silverstolpe antagits såväl skrivit broschyren tillsammans med Järta som att de slutsatser som Silverstolpe uttrycker inte i huvudsak är hans egna utan uttryck för den allmänna opinionen.¹⁰⁵ Här erbjuder *erfarenhetsrummet* en distinktion då den revolution som för Silverstolpe tidigare varit så lockande, i ljuset av nya erfarenheter inte längre framstår som ett realistiskt vägval. Silverstolpes formulering ”jag kände ej då, att intet folk i Europa är ännu genom sin upplysningsgrad *moget* att mottaga, än mindre att *behålla*, en fullständig medborgerlig frihet”, vittnar om en insikt hos Silverstolpe som inte tror att den möjliga politiska vägen är revolutionens utan snarare försiktigare reformering. Dessa slutsatser handlar inte om hans egna sympatier utan om den historiska orienteringen, att samhällsförändringar inte bara *föds till liv*, de behöver också *leva vidare*.¹⁰⁶

Den, i kraft af hvilken allmänna opinionen, enig att kullrifva det odugliga i sin grund, vore i samma stund enig om det som skulle uppföras i stället. Sådan vi sågo det, fanns den icke i Frankrike. Också blef döden för det anarkiska tyranniets jern de stora, för sin tanke och sin dygd odödliga folkförsvararnas lön: opinionerna stridde: Staten sönderrycktes och blödde under år följande på år: slutligen framsteg en kraftfull Man och tog till styret. Frankrike, efter flera grundlagars fall inom ett ringa antal år, såg sig ändtligen gifvas en, som till vissa af sina grundlinier af mycket förtjenst, är åtminstone tjenlig för samma rikets närvarande omständigheter; men de store och ädle män som börjat

¹⁰⁵ Jmf Brusewitz 1965, s. 81, Thermanius 1959, s 46-59

¹⁰⁶ Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, citat s. 128, 134-135. Egen kursivering.

denna revolution, lik ingen annan som timat i världen, hade utan tvifvel både önskat och förespått sig en helt annan.¹⁰⁷

Om man i Silverstolpes fall ska tala om revolution, om än metaforiskt, så är det hur dessa insikter får honom att ta till orda och försvara den reformistiska linjen. Det handlar om en av de mest profilerade förespråkarna för förändring av styrelseskick i Konstitutionsutskottet, men det faktum att han inte bara skriver under dess slutsatser, utan också offentligt försvarar en linje han inte med full övertygelse sympatiserar med, är tecken på hur en *ny prognos* har utkristalliserat sig mellan Silverstolpes erfarenhetsrum och förväntningshorisont. Det handlar inte längre bara om vad han i teoretisk mening anser är rätt, utan vad han i praktisk och politisk mening tror är riktigt.¹⁰⁸

Ponera nu, att öfverrumpling eller makt gifvit ett land en alldeles omskapad konstitution, som saknar allmänna opinionens medhåll, hvad skall hända? Att den kullslås af upplysningen, om den är oförnuftig; och att den kullslås af dumheten, om den är god.¹⁰⁹

Silverstolpe, som skriver detta tjugo år efter den franska revolutionens startskott och några veckor efter statskuppen i Sverige 1809, formar sina förväntningar utifrån dessa erfarenhetsrum. Att fullborda en revolution framstår för Silverstolpe inte som en framkomlig väg, oavsett vad som händer i framtiden är den totala omvandlingen lika beroende av allmänhetens stöd, som någon annan form av omvandling. Att tvinga framtiden att anlända i förtid var inte längre en realistisk *prognos*, erfarenheterna var mer dominerande än förväntningarna.¹¹⁰

¹⁰⁷ Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, s. 129.

¹⁰⁸ Koselleck 2004, s. 171-177. Brusewitz 1965, s. 94 beskriver Silverstolpes och även Mörners ”moderata linje” utifrån vad han kallar ”historisk uppfattning” med utgångspunkt i Montesquieu och Rousseaus ”geografiska och historiska faktorer”. Brusewitz reflektioner är visserligen intressanta utifrån en diskussion om aktörernas historiska orientering, men han analysmodell för denna saknas och referenserna till Montesquieu och Rousseau ställer snarare fler frågor. Därtill kopplar Brusewitz *inte* denna författningsskompromiss som han analyserar till den process den är en del av, ”revolutionen”. Jmf. Lagerroth 1936, s. 60-63.

¹⁰⁹ Silverstolpe 4 maj (1809) 1940, s. 129.

¹¹⁰ Koselleck 2004, om ”republikanism” och ”framsteget” som ett rörelsebegrepp för politiskt handlingsutrymme s. 191-195. Jmf Arendt 2021, s. 28-30.

Sammanfattning och resultat

Denna undersökning har kretsat kring en handfull centrala aktörer i Sverige under våren 1809, tre verksamma i konstitutionsutskottet och två inflytelserika aktörer utanför utskottet. Den huvudsakliga utgångspunkten för denna uppsats har handlat om huruvida revolutionsbegreppet är en adekvat beskrivning för Sveriges vägval, utifrån aktörernas historiska orientering. Denna har kompletterats med en hypotes om ett alternativ utfall, reformismens väg. För att bringa klarhet mellan dessa utgångspunkter har Hannah Arendts revolutionsbegrepp fungerat som en teoretisk kompass, och Reinhart Kosellecks *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont* har fungerat som en metodologisk karta för aktörernas historiska orientering. Ytterligare en utgångspunkt har varit det *forskningsproblem* som finns i motsatsförhållandet mellan revolutionsbegreppet i en internationell kontext och kontexten i Sverige 1809, men som av forskningen sammanfogats. Det är detta motsatsförhållande som utgör titeln i denna uppsats och det är värt att först sammanfatta aktörernas historiska orientering innan slutsatserna diskuteras utifrån *revolution eller reformations* dimensionerna.

I det av Hans Järta författade *memorial nr 1* sammanfattas Konstitutionsutskottets premisser, överväganden och slutsatser. I framställningen beskrivs Järtas roll i denna uppsats som en ambassadör, vilket kan tolkas som en mellanväg av den i forskningen ständigt återkommande frågan huruvida han ”bara var en sekreterare” eller inte. I denna uppsats betonas Järtas historiska orientering med ett bredare grepp, inte som ett tecken på hans personliga sympatier utan som ett sändebud av det budskap som motiverar regeringsformen i riksdagen. Av detta memorial framhålls samma diplomatiska tonart som försöker ena – ur revolutionssynpunkt – diametralt olika intressen: monarki och republik. Här motiveras bevarandet av de gamla institutionerna med dess gamla traditioner. I omvälvande tider, konstaterar Järta, är det inte läge att skapa något nytt som kan lyckas bestå.

Adolf G. Mörner, som varit på plats i Paris under revolutionens författningsdebatter, har likt Silverstolpe starka övertygelser för den naturrätt som gör det omöjligt att förena republikanism med monarki. Trots detta argumenterar också Mörner för en medelväg, även om han också är tydlig med sina mer omfattande önskemål. Det största argumentet finner också Mörner i att *allmänhetens* rättsmedvetande behöver överensstämma med den nya grundlagen om denna ska bli långvarig.

Georg Adlersparre befinner sig också utanför konstitutionsutskottet, men är med sina

trupper stationerade i Stockholm, en maktfaktor under det undantagstillstånd som råder mellan statskuppen och den nya grundlagens antagande. Här finns det däremot få explicita formuleringar som går att koppla till Adlersparres historiska orientering, snarare är hans *icke-handling* argumentet för tolkningen om ”den gode förloraren”. I undersökningen verkar också Adlersparres politiska intresse för händelserna i Stockholm minska sedan han på resan dit träffar sin fästmo Louise och som han har en intensiv brevväxling med. Här finns utrymme för vidare forskning och inte minst i förhållande till hur Adlersparres fästmo, senare fru, påverkar hans överväganden. I förhållande till revolutionsbegreppet är det däremot anmärkningsvärt att den person med störst våldskapital, med undantag för att Hertig Karl slutligen blev kung, tillät en annan väg än den han förespråkade.

Ordförande Mannerheims historiska orientering råder inte brist på några referenser till tidigare erfarenheter, tvärtom är hans text präglad av den *medelväg* som vinner framgång. Även om dessa erfarenheter är baserade i en svensk kontext vittnar den om att vägen framåt för Mannerheim snarare är en återgång till det normala tillståndet som han finner i frihetstiden, än framstegets genombrott.

Silverstolpe är den aktör som mest explicit utvecklar *reformismens* väg och fastställer också att det är vägen framåt för Sverige. Samtidigt kan hans begrepp jämföras med Mannerheims medelväg och Mörners rättsmedvetande. Även hos Silverstolpe framstår den viktigaste erfarenheten att revolutionen är en förgänglig process och att vägen framåt därför måste ske genom stegvisa reformer.

VIVE LA REFORMISM!

Aktörernas samlade historiska orientering måste tolkas som en reformismens väg. Det råder skillnader i huruvida de har personliga sympatier för detta vägval, också vilka rum de inhämtar sina erfarenheter och motiverar sina politiska handlingar, men de delar alla samma *prognos* om vad som är nödvändigt och möjligt att genomföra i Sverige 1809. Att aktörer som Silverstolpe och Mörner är tydliga med sina sympatier men ändå kommer fram till samma slutsatser som Mannerheim styrker denna hypotes. Att de har *förändrat* sina förväntningar tyder också på att den historiska orienteringen påverkat deras politiska handlingar, det långsiktiga perspektivet framstår här som en viktig komponent.

Utifrån Arendts revolutionsbegrepp råder det inte några tveksamheter: Sverige 1809 var aldrig någon revolution, inte bara därför att monarkin bestod och inget våld brukades, utan för att den nya regeringsformen inte blev någon *ny ordning i tiden*. Det senare har i denna uppsats

visats genom de centrala aktörernas *historiska orientering*. I förhållande till tidigare forskning, som ägnat stor möda åt att avhandla aktörernas sympatier, har denna uppsats handlat om hur politiska aktörer mellan ett rum av erfarenheter och horisont av förväntningar, skapar *en prognos om framtidens möjligheter*. Det är i den meningen inte lika viktigt huruvida en aktör önskar sig ett annat utfall, utan som många politiska aktörer fått genomlida, är man tvungen att ”spela med de kort som delas ut”. Vi kan ponera att utskottets aktörer istället skulle ha *viljat* ha en revolution, men prognosen för revolutionens framgång är inte oberoende av såväl aktörernas som allmänhetens erfarenhetsrum och förväntningar. Det är denna tendens som framkommer hos Mörner och Silverstolpe. Insikten om att den allmänna opinionen måste acceptera förändringarna för att de ska kvarstå är den grundläggande prognosen hos dessa aktörer, en erfarenhet som är etablerad i franska erfarenheter. Med andra ord kan man konstatera att aktörernas historiska orientering bidrog till ett minskat handlingsutrymme, det som kvarstod var en medelväg av försiktiga reformer.

Epilog: Utkast för vidare forskning

Denna uppsats kan beskrivas överbrygga en kunskapslucka som visar sig mellan två vetenskapliga discipliner, historia och statsvetenskap, och dess olika undersökningar av perioden i Sverige 1809. Medan historiker inom denna kontext generellt fokuserat på monarkin, har statsvetare undersökt grundlagsförändringarnas betydelse för den politiska utvecklingen. Att de politiska debatterna i Sverige under 1900-talets första decennier spelat roll för forskningens debatt och tolkningar kring regeringsformens urkunder, kan ses som belägg för Lauritz Weibulls kritik om att historievetenskapen inte ska ägna sig åt politikens dagsaktuella frågor, allra minst ur nationellt och statsrättsligt perspektiv. I takt med historiematerialismens genombrott blev samhällsvetenskapliga teorier mer dominerande och historievetenskapen står idag både i konflikt och samverkan mellan ett källkritiskt ideal och inflytande från samhällsvetenskapliga metoder och teorier. Som kandidatstudent i historia vid Lunds Universitet, hemmaplan för Weibullskolan, har kombinationen av källkritiken och en teoretisk ansats i denna uppsats, skapat frågor om historievetenskapens syfte och roll. Framförallt har inläsningen av forskningsläget kring 1809 bidragit till en övertygelse om att de vetenskapliga disciplinerna inte är konkurrerande, utan snarare kompletterande.¹¹¹

Istället för att reducera *politisk historia* till en fråga om snäva nationella intressen bör ansatsen vara bred. I denna uppsats har därför den empiriska och nationella utgångspunkten kompletterats med inte bara en internationell bakgrundsteckning, utan en globalhistorisk och därmed en teoretisk förståelse av revolutionsbegreppet. Kombinationen med aktörernas *historiska orientering* gör tolkningen mindre abstrakt och historien framkommer inte bara i kunskapen om deras göranden och varanden, utan i ett dynamiskt samspel mellan det förflutna och framtiden. I samhällsvetenskaplig mening kan hypotesen prövas genom revolutionsbegreppets epistemologiska intersubjektivitet och dess bidrag till historieskrivningen är att Sverige 1809 *inte* bör beskrivas i termer av revolution. Den historievetenskapliga vinsten är däremot *ännu större* och inte begränsad till en begreppsteoretisk förståelse. Historien framstår här både i kunskapen kring den politiska

¹¹¹ Werner, Y. M. (2018). "Weibullarna" – lundahistoriker i takt med tiden. I L. Edgren (Red.), *Historia och historiker. Om Lunds universitet genom 350 år* (s. 69-84). (Studia Historica Lundensia; Vol. 29). Lund: Historiska institutionen, Lunds Universitet. Torstendahl, Rolf, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920*, Svenska bokförl./Norstedt, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1964, s. 307-366. En bidragande faktor till dessa funderingar är min kandidatexamen i Statsvetenskap i Lund. Det bör framhållas att det i Lund idag råder flera perspektiv inom historieforskningen.

utvecklingen i Sverige 1809 och hur denna förhåller sig till en internationell kontext, men också utifrån aktörernas tolkningar av tidigare erfarenheter och förväntningar om framtiden. I denna ansats är historien inte bara linjär, *rummet* för den *historiska kunskapen* blir större. Medan den första ansatsen kan jämföras *falsifiera* revolutionstolkningen i Sverige 1809, kan den andra ansatsen beskrivas *kvalificera* kunskapen om de politiska aktörernas förhållande *till historien självt*.¹¹²

Vad skulle dessa ansatser kunna ge för uppslag till ny forskning? En utgångspunkt är att flytta blicken från Sverige till USA för att undersöka Hannah Arendts tes om att de lyckades med sin revolution och ansluta till Alexis de Tocquevilles studie *Om demokratin i Amerika* samt kombinera denna ansats med den amerikanska demokratiteoretikern Robert A. Dahls operationalisering av demokratibegreppet.¹¹³ Vidare är det intressant att jämföra denna väldigt annorlunda kontext med den i Sverige försiktiga och reforminriktade vägen mot demokrati. Ledde dessa diametralt *olika* utgångspunkter till två *lika* demokratiska länder? Oavsett svaret på den frågan, leder dessa ansatser till en pluralistisk historisk kunskap mellan tider och rum.

¹¹² Parafrafering av Koselleck 2004, s. 167. Jmf Popper 2017 ansats om att historien i generell bemärkelse inte har en mening, men att det inte hindrar förklaringar av specifika förlopp, idéer och aktörer s. 543-566 med Kosellecks historiska orientering som styrande för politiskt och socialt handlande, s. 109-194.

¹¹³ Tocqueville, Alexis de, *Om demokratin i Amerika* Bok 1-2, Atlantis, Stockholm, 1997. Dahl 1999. Arendt 2021.

Referenser

KÄLLOR

Mannerheim, L. A. *Utlåtande i författningsfrågan 1809* ur Andrén, Georg & Waldner, Gunnar (red.) (1940). 1809 års regeringsform: några aktstycken belysande dess tillkomst : till professor Georg Andréns 50-årsdag, den 10 december 1940 samlade och utgivna. Göteborg

Mörner, A.G. *Reflexioner i anledning av närvarande politiska ställning, april 1809* av ur Andrén, Georg & Waldner, Gunnar (red.) (1940). 1809 års regeringsform: några aktstycken belysande dess tillkomst : till professor Georg Andréns 50-årsdag, den 10 december 1940 samlade och utgivna. Göteborg

Silverstolpe, A.G *Hvad synes Allmänna Opinionen önska till en, nu möjlig, Förbättring af Svenska Statsförfattningen*. Ur Andrén, Georg & Waldner, Gunnar (red.) (1940). 1809 års regeringsform: några aktstycken belysande dess tillkomst : till professor Georg Andréns 50-årsdag, den 10 december 1940 samlade och utgivna. Göteborg

Adlersparre, Georg. *Georg Adlersparres brev till sin hustru*, Natur och kultur, Stockholm, 1960

Konstitutionsutskottets Memorial nr. 1 1809. Memorialer och öfriga Expeditioner wid Riksdagen i Stockholm 1809-1810. Enligt 1873 års Riksdagsbeslut af trycket utgifvna. Stockholm 1874.

UPPSLAGSVERK OCH BILDER

Svenskt biografiskt Lexikon (SBL), Riksarkivet.

Nationalencyklopedin.

LITTERATUR

Alm, Mikael, *Kungsord i elfte timmen: språk och självbild i det gustavianska enväldets*

- legitimitetskamp 1772-1809*, Atlantis, Diss. Uppsala : Univ., 2002
- Arendt, Hannah, *Om revolutionen*, Daidalos, Göteborg, 2021
- Beckman, Ludvig (red.), *Texter i samtida politisk teori. 2.*, [utök.] uppl., Liber, Malmö, 2009
- Björklund, Stefan & Stjernquist, Nils (red.), *Kring 1809: om regeringsformens tillkomst*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1965
- Brundin, Margareta & Isberg, Magnus (red.), *Maktbalans och kontrollmakt: 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*, Sveriges riksdag, Stockholm, 2009
- Carlsson, Sten, *Gustaf IV Adolfs fall: krisen i riksstyrelsen, konspirationerna och statsvälvningen (1807-1809)*, Diss. Lund : Univ. Lund, 1944
- Carlsson, Sten & Rosén, Jerker, *Svensk historia 2 Tiden efter 1718*, Svenska bokförl. Bonnier, Stockholm, 1961
- Dahlgren, Stellan & Florén, Anders, *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996
- Dahl, Robert A., *Demokratin och dess antagonister*, Ordfront i samarbete med Demokratiakad., Stockholm, 1999
- Fahlbeck, Pontus, *Regeringsformen i historisk belysning*, Stockholm, 1910
- Fahlbeck, Erik *Inför regeringsformens 150-årsminne i 1809 års regeringsform: minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni 1959*, Gleerups, Lund, 1959
- Gustafsson, Harald, *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*, Tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2017
- Hessler, Carl Arvid, *Regeringsformen och den utländska doktrinen. i 1809 års regeringsform – minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni*, Fahlbeck Pontus (red.) Statsvetenskaplig Tidskrift 1959 Lund. s.226.
- Heckscher, Gunnar, *Regeringsformen och författningsutvecklingen. i 1809 års regeringsform – minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni*, Fahlbeck Pontus (red.) Statsvetenskaplig Tidskrift 1959 Lund. s.226.
- Karlbom, Rolf, *Frihetstidens författning och 1809 års regeringsform: en principutredning om empiri och teori i Sveriges nyare författningshistoria*, Gleerup, Lund, 1973
- Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*, Daidalos, Göteborg, 2004
- Kjellén, Rudolf, *Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning*. Historisk

- Tidskrift 1893 s. 1 ff.
- Lagerroth, Fredrik, *Revolution eller rättskontinuitet? Till belysning av det juridiska utgångsläget för de stora författningsändringarna i Sveriges nyare historia*. Scandia 1936, Lund.
- Lagerroth, Fredrik *Hans Järta och Sveriges grundlagar i 1809 års regeringsform – minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni*, Fahlbeck Pontus (red.) Statsvetenskaplig Tidskrift 1959 Lund. s.226.
- Molander, Joakim, *Vetenskapsteoretiska grunder: historia och begrepp*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2003
- Popper, Karl, *Det öppna samhället och dess fiender*, h:ström, Umeå, 2017
- Sveriges konstitutionella urkunder*, 1. uppl., SNS Studieförb. Näringsliv och samhälle Stockholm, 1999
- Sundin, Anders, *1809: statskuppen och regeringsformens tillkomst som tolkningsprocess*, Diss. Uppsala universitet, 2006, Uppsala, 2006
- Stjernquist, Nils, *Regeringsformens tillkomst i 1809 års regeringsform – minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni*, Fahlbeck Pontus (red.) Statsvetenskaplig Tidskrift 1959 Lund. s.226.
- Tocqueville, Alexis de, *Den gamla regimen och revolutionen*, Atlantis, Stockholm, 2007
- Tocqueville, Alexis de, *Om demokratin i Amerika* Bok 1-2, Atlantis, Stockholm, 1997.
- Torstendahl, Rolf, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820-1920*, Svenska bokförl./Norstedt, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1964
- Tersmeden, F. 1999. *Hade Sverige en revolution 1809?* I K. Arstad (Red.), Rapport fra Clio og Mars-seminaret på Forsvarsmuseet 28-29. oktober 1998 (Forsvarsmuseets småskrift) (s. 37-57). Forsvarsmuseet, Oslo
- Thermaenius Edvard *Kring förarbetena till regeringsformen i 1809 års regeringsform – minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni*, Fahlbeck Pontus (red.) Statsvetenskaplig Tidskrift 1959, Lund. s.226.
- Thörn, Håkan, *Rörelser i det moderna: politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789-1989*, Rabén Prisma, Stockholm, 1997
- Werner, Y. M. (2018). ”Weibullarna” – lundahistoriker i takt med tiden. I L. Edgren (Red.), *Historia och historiker. Om Lunds universitet genom 350 år* (s. 69-84). (Studia Historica Lundensia; Vol. 29). Lund: Historiska institutionen, Lunds

Universitet

Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Nordic Academic Press, Diss. Lund : Univ.,
Lund, 2001